

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
КАФЕДРА ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ**

«МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА ЗА ФАХОМ»

**Національно – патріотичне виховання в системі забезпечення
державної безпеки**

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної програми
251 «Державна безпека»
Денисенка Валентина Валентиновича
Науковий керівник:
Строков Ігор Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін факультету забезпечення
державної безпеки Київського інституту
Національної гвардії України

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____
«___» _____ 2026 р.

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Денисенко Валентин Валентинович «Національно-патріотичне виховання в системі забезпечення державної безпеки. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 251 Державна безпека – Київський інститут Національної гвардії України, Київ, 2026.

Магістерська робота присвячена дослідженню системи національно-патріотичного виховання як ключового чинника забезпечення державної безпеки України. У роботі розкрито історичні та методологічні основи формування української національної ідеї, проаналізовано еволюцію поглядів на патріотичне виховання, його роль у зміцненні державності та духовної єдності народу. Здійснено аналіз нормативно-правової бази, яка визначає засади реалізації національно-патріотичної політики в сучасній Україні.

У дослідженні розглянуто систему суб'єктів і об'єктів патріотичного виховання (сім'я, заклади освіти, держава, громадські організації, медіа), їхню взаємодію та вплив на формування громадянської ідентичності особистості. Проаналізовано сучасні форми та методи патріотичного виховання, що поєднують традиційні та інноваційні підходи: освітні програми, волонтерські ініціативи, культурно-просвітницькі проекти, використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Окрему увагу приділено визначенню пріоритетних напрямів розвитку національно-патріотичного виховання в умовах воєнних загроз, інформаційних впливів і деструктивних пропагандистських кампаній. У роботі розроблено рекомендації щодо вдосконалення змісту, форм і методів виховання на рівні державної політики, освітніх інституцій та громадянського суспільства.

Розкрито роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні цифрового патріотизму, підвищенні інформаційної грамотності молоді та протидії дезінформації. Зроблено прогноз щодо впливу ефективної системи національно-патріотичного виховання на зміцнення національної безпеки,

єдності українського суспільства й утвердження духовно-моральних цінностей народу.

Результати дослідження мають практичне значення для розробки державних програм патріотичного виховання, удосконалення навчально-виховної роботи у закладах освіти та підготовки фахівців у сфері державної безпеки.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, державна безпека, громадянська ідентичність, інформаційна стійкість, духовні цінності, цифровий патріотизм, система освіти, воєнні загрози.

ABSTRACT

Denysenko Valentyn Valentynovich. National and Patriotic Education in the System of State Security Provision of Ukraine. – Manuscript.

Master's Thesis, Specialty 251 «State Security» – Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, 2026.

The master's thesis is devoted to the study of the system of national and patriotic education as a key factor in ensuring the state security of Ukraine. The work reveals the historical and methodological foundations of the formation of the Ukrainian national idea, analyzes the evolution of views on patriotic education, and highlights its role in strengthening statehood and the spiritual unity of the nation. The research includes an analysis of the legal framework regulating the implementation of national-patriotic policy in modern Ukraine.

The study examines the system of subjects and objects of patriotic education (family, educational institutions, the state, public organizations, media), their interaction, and their influence on the formation of an individual's civic identity. Modern forms and methods of patriotic education are analyzed, combining traditional and innovative approaches such as educational programs, volunteer initiatives, cultural and educational projects, and the use of information and communication technologies.

Particular attention is paid to identifying priority areas for the development of national and patriotic education in the context of military threats, information influence, and destructive propaganda campaigns. The thesis provides recommendations for improving the content, forms, and methods of patriotic education at the levels of state policy, educational institutions, and civil society. The role of information and communication technologies in shaping digital patriotism, increasing media literacy among youth, and countering disinformation is revealed. The author provides a forecast of how an effective system of national and patriotic education contributes to strengthening national security, social unity, and the establishment of the spiritual and moral values of the Ukrainian people.

The results of the research have practical significance for developing state programs of patriotic education, improving educational and training activities in educational institutions, and preparing specialists in the field of state security.

Key words: national and patriotic education, state security, civic identity, information resilience, spiritual values, digital patriotism, education system, military threats.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	11
1.1 Історичні передумови формування української національної ідеї та патріотичного виховання молоді.....	11
1.2 Історичний досвід національно-патріотичного виховання України та формування відданості ідеї формування незалежної держави.....	18
1.3 Сутність та зміст національно-патріотичного виховання в умовах сучасності: теоретичний аналіз.....	25
Висновок до 1 розділу.....	33
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	35
2.1. Аналіз нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання в Україні.....	35
2.2. Основні об'єкти та суб'єкти національно-патріотичного виховання та вплив на особу (сім'я, освіта, громадські організації, держава, медіа).....	44
2.3. Форми та методи національно-патріотичного виховання, що застосовуються в Україні.....	51
Висновок до 2 розділу.....	58
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЧАСТИНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.....	59

3.1. Визначення пріоритетних напрямів розвитку національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз.....	59
3.2. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення змісту, форм та методів національно-патріотичного виховання на різних рівнях (освіта, громадянське суспільство, державна політика).....	67
3.3. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у національно-патріотичному вихованні та протидії дезінформації. Прогнозування впливу ефективного національно-патріотичного виховання на зміцнення національної безпеки України.....	74
3.4. Національно – патріотичне виховання в 1-му корпусі Національної гвардії України «Азов». Хорунжа служба.....	80
Висновок до 3 розділу.....	85
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
Додаток 1 (таблиці).....	97
Додаток 2 (рисунок).....	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, який позначений збройною агресією російської федерації проти України, проблема національно-патріотичного виховання набуває особливого значення як ключовий чинник забезпечення державної безпеки та єдності нації. В умовах воєнного стану, гібридних загроз, інформаційної війни та спроб дестабілізації внутрішньої ситуації саме патріотична свідомість, відданість Батьківщині, готовність громадян до захисту її незалежності виступають основою стійкості держави й гарантією її суверенітету.

Національно-патріотичне виховання виконує стратегічну функцію у формуванні ціннісних орієнтацій, громадянської позиції та почуття відповідальності за майбутнє країни. Його зміст і спрямованість визначають рівень згуртованості українського суспільства, морально-психологічну готовність громадян до подолання викликів часу, підтримку національної ідеї як об'єднавчого чинника державотворення. Сучасні трансформації суспільного життя вимагають оновлення підходів до виховання патріотизму, посилення його ролі в системі освіти, Збройних Силах України та інших військових формуваннях, зокрема в Національній гвардії України, яка виконує важливу роль у забезпеченні внутрішньої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика національно-патріотичного виховання представлена у наукових працях Х. Бедрій, І. Беха, С. Грищенка, І. Дейнеки, Д. Єфімова, О. Ілішової, Т. Кучеренко та інших учених, які розглядають патріотизм як системоутворюючу якість особистості й важливий чинник зміцнення державності. У їхніх дослідженнях висвітлено психологічні механізми формування громадянської свідомості, педагогічні умови розвитку ціннісних орієнтацій, методи та форми виховної роботи в закладах освіти, армійських колективах і громадських об'єднаннях. Науковці підкреслюють значення інтеграції сім'ї, школи, державних і громадських інституцій у вихованні громадянина-патріота, який усвідомлює особисту

відповідальність за долю своєї країни, готовий до служіння народу та захисту Батьківщини.

Нормативно-правову основу досліджуваної проблеми становлять Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (затв. наказом МОН № 527 від 06.06.2022), Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2028 року (постанова КМУ № 864 від 30.06.2024) [9], а також стратегічні документи – Стратегія національної безпеки України (Указ Президента № 392/2020) [3]. У них національно-патріотичне виховання визначається як ключовий елемент формування національної ідентичності, стійкості суспільства й духовної безпеки держави.

Об’єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання як соціально-педагогічне явище в системі державної політики України.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та організаційно-педагогічні умови національно-патріотичного виховання як чинника забезпечення державної безпеки.

Мета дослідження – розробити теоретичні та методичні засади удосконалення системи національно-патріотичного виховання в Україні, спрямованої на формування громадянської свідомості, національної ідентичності та підвищення рівня державної безпеки.

Завдання дослідження:

1. Розкрити історичні передумови становлення української національної ідеї та розвиток патріотичного виховання молоді.
2. Проаналізувати історичний досвід національно-патріотичного виховання в Україні та його роль у формуванні відданості ідеї незалежної держави.
3. Обґрунтувати сутність, зміст і сучасні тенденції національно-патріотичного виховання як чинника державної безпеки.

4. Дослідити нормативно-правове забезпечення, суб'єкти, об'єкти, форми та методи реалізації національно-патріотичного виховання в сучасній Україні.

5. Розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, зокрема в частинах і підрозділах Національної гвардії України, з урахуванням викликів і загроз державній безпеці.

Методи дослідження (теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення)

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що одержало подальший розвиток розуміння національно-патріотичного виховання як складової системи державної безпеки. Удосконалено теоретичні підходи до визначення його змісту, принципів і функцій у сучасних соціально-політичних умовах. Конкретизовано роль освітніх, військових та громадських інституцій у формуванні патріотичної свідомості громадян. Запропоновано модель удосконалення системи національно-патріотичного виховання в частинах і підрозділах Національної гвардії України. Розроблені рекомендації спрямовані на підвищення ефективності виховного впливу як чинника зміцнення державної безпеки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення змісту й технологій національно-патріотичного виховання в освітніх закладах, військових формуваннях та громадських організаціях. Запропоновані положення можуть бути впроваджені під час розроблення державних програм і стратегій у сфері національної безпеки, виховних концепцій у системі освіти, а також у підготовці навчально-методичних матеріалів і тренінгових курсів для педагогів, офіцерів та фахівців з громадянської освіти.

Структура роботи: магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 41. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1 Історичні передумови формування українського національної ідеї та патріотичного виховання молоді

Українська національна ідея виростає з досвіду ранньої державності, християнської етики й традицій місцевого самоврядування, що формувалися ще в добу Київської Русі. Саме тоді закладаються перші уявлення про єдність політичного простору, відповідальність еліт і служіння «краю» як соціальну норму – ці базові смисли згодом стають цеглинами модерної національної ідентичності. Перехід до козацької доби надає національній ідеї військово-політичного виміру: захист кордонів поєднується з етикою честі, побратимства, виборності провідників, що, у свою чергу, переводить ідею спільного блага в практики повсякденного порядкування та освіти.

У сучасних оглядах ця еволюція трактується як витворення «державницького ядра» української ідентичності, в якому культурно-історичні символи (мова, віра, право) і політичні практики (військова самоорганізація, громада) діють синхронно. Узагальнений аналіз цього довгого тривання подано в працях Я. Грицака (з акцентом на становлення модерної нації) та С. Плохія (з акцентом на тяглість українського державницького досвіду в ширшому східноєвропейському контексті) [19, с.77].

XIX століття означає «педагогізацію» національної ідеї: вона переходить зі сфери політичних декларацій у царину культурно-освітніх практик («Просвіта», народні школи, театр, преса). У цьому періоді формується канон наративів про мову, пам'ять і соборність як ядро спільної ідентичності; національна ідея починає працювати через механізми соціалізації – читальню, хор, шкільний клас. У працях Я. Грицака (від «Страстей за націоналізмом» до сучасних досліджень громадянського

націотворення) наголошено, що модерна українська ідентичність від самого початку поєднувала етнокультурні та громадянські засади, що відрізняє її від російської імперської моделі. Це – важливий висновок, бо пояснює, чому «мовний» і «політичний» компоненти в Україні розходяться не руйнівню, а комплементарно [21, с.83].

Події 1917–1921 рр. (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, ЗУНР) закріпили державницький вимір національної ідеї: українська політична нація набула власних інститутів, символів, армії. Хоча державність була втрачена, в суспільстві закріпилися уявлення про «нормальність» незалежності, «природність» власних інституцій та «легітимність» власної армії. У міжвоєнний та радянський періоди відбувалася латентна передача смислів національної ідеї через родину, локальні спільноти, літературу й церковні структури, що дозволило зберігати тяглість ідентичності попри тоталітарний тиск. Узагальнення цієї «тихої тяглості» й переходу до модерної нації знайдемо у Плохія, у сучасних інтерв'ю та оглядах, а також у новітніх працях Грицака про громадянський характер ідентичності після 1991 року [19, с.77].

Після 1991 року національна ідея входить у фазу «інституційного закріплення» через Конституцію, законодавство й освітню політику. Революція Гідності та російська агресія 2014/2022 рр. радикально оголили безпекову природу національної ідеї: відтепер це не лише історична пам'ять і культурний код, а й ресурс обороноздатності, суспільної стійкості та міжнародної суб'єктності. Актуальні дослідження (Плохія про «браму в Європу» та трансформації пострадянського простору) показують, що українська ідентичність – це насамперед політична лояльність до держави, а не «етнічна чистота», що й пояснює феномен масового опору російській окупації у двомовних регіонах. Паралельно державна політика культури у 2015–2025 рр. (декомунізація, деколонізація, охорона спадщини під час війни) націлена на захист символічного простору від імперської ревізії, що описано в новітніх оглядах західної преси [23, с.491].

Українська національна ідея формувалася не лише як політична програма чи державницька доктрина, а передусім як філософсько-культурний феномен, що виражає духовний досвід народу. Як відзначає М. Грушевський, ідея державності є похідною від глибинної культури народу, його історичної пам'яті та прагнення до моральної самореалізації.

У ХХІ ст. ці положення розвиває В. Лісовий, підкреслюючи, що українська національна ідея є своєрідним «кодом духовної безпеки», який об'єднує історичну пам'ять, культурні символи та спільні цінності. Вона виступає не стільки політичним лозунгом, скільки способом осмислення буття нації, її ролі у світі та історії [25, с.10].

Філософи й культурологи (зокрема, В. Скуратівський, О. Пахльовська) наголошують, що українська ідея завжди поєднувала індивідуалізм і соборність, традицію і свободу, гуманізм і жертвність. Ця подвійна логіка забезпечує її гнучкість і стійкість до зовнішніх викликів. Саме тому, як стверджує І. Бех, український патріотизм має не стільки мілітарний, скільки морально-гуманістичний характер: любов до Батьківщини ґрунтується на повазі до людини, до її прав і свободи, що робить патріотичне виховання невід'ємним компонентом демократичного суспільства [27, с.120].

Фундаментом національної ідеї в Україні традиційно виступають мова, віра й культура. Українська мова є не лише засобом спілкування, а «носієм культурної пам'яті» (Л. Масенко). Вона відображає особливості мислення, світогляд і цінності народу. Збереження й розвиток української мови у різні історичні періоди було формою спротиву асиміляційним процесам, а отже – однією з головних форм патріотичного виховання.

Релігія також відіграла важливу роль у становленні національної ідентичності. У дослідженнях В. Єленського показано, що християнство в Україні набуло «національного змісту»: воно стало духовним об'єднавчим чинником, що підтримував моральну єдність суспільства під час бездержавності. Українська церква, незалежно від конфесійних відмінностей,

відігравала просвітницьку функцію, зберігаючи традиції народної освіти, мови та культури [19, с.77].

Не менш важливою є роль мистецтва й літератури, які століттями відображали ідеали свободи й гідності. Від «Слова о полку Ігоревім» до творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, а в ХХ ст. до Василя Стуса та Ліни Костенко, художнє слово було головним провідником патріотичних смислів. Сучасні культурологи (зокрема, Н. Зборовська) зазначають, що саме мистецтво створює «емоційну основу національної безпеки», адже через нього формуються моральні орієнтири молоді [29, с.112].

Українська національна ідея має спиратися на історичні прагнення українського народу до самоствердження й державного становлення, ураховуючи комплекс історичних, соціально-політичних, економічних, культурних та психологічних чинників, які визначають здатність нації до реалізації власної мети. Водночас важливо враховувати багатонаціональний склад українського суспільства, адже на території держави проживають представники різних етносів. На перший погляд це може ускладнювати формування єдиної національної ідеї, проте така думка є спрощеною. Як наголошують сучасні дослідники, українська національна ідея не повинна розглядатися лише як проект українського етносу – її зміст значно ширший і включає всі спільноти, що поділяють цінності державності, свободи й гідності. Обмеження поняття «національної ідеї» рамками однієї етнічної групи звужує її сутність і може призводити до викривлених висновків про шляхи державного розвитку.

Визначальним методологічним орієнтиром у розумінні національної ідеї виступає національна психологія. За визначенням Ю. І. Римаренка, вона охоплює «взаємопов'язані та взаємообумовлені риси національного характеру, темпераменту, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій і стереотипів, що формуються під впливом специфічних матеріальних умов життя, побуту, міжетнічних відносин та середовища». Аналіз національної психології має важливе значення для осмислення шляхів реалізації

національної ідеї, оскільки будь-яка нація поєднує як позитивні, так і негативні риси менталітету. Усвідомлення власних переваг – таких, як людяність, відкритість, романтичність і схильність до співчуття, створює підґрунтя для формування державної політики, що відповідає українському культурному коду. Водночас здатність критично оцінювати власні слабкі сторони забезпечує об'єктивність у вибудові системи національної безпеки та зміцненні суспільної єдності [31, с.17].

Історичний шлях України до державності супроводжувався численними перешкодами, які часто мали психологічну природу. М. Грушевський наголошував на браку «національної енергії» як одній із причин несталості українського державного розвитку. Схожу думку висловлював Л. Троцький, зазначаючи, що надмірна довірливість і відсутність згуртованості постійно позбавляли українців здобутих результатів. Таким чином, саме національний характер – з його м'якістю, емоційністю та схильністю до індивідуалізму – потребує переосмислення у контексті сучасних викликів. Усвідомлення цих рис не є проявом критики, а радше умовою для формування реалістичної, прагматичної політики національного розвитку [32, с.148].

Врахування психологічних особливостей нації є ключем до формування цілісної концепції національної ідеї. Водночас це не заперечує значення політичних та економічних чинників. Як зазначає В. Медведчук, ідеологічне піднесення суспільства відбувається у періоди боротьби за національне визволення та створення державності. Проте подібний підхід доцільно розглядати крізь призму ментальних характеристик українського етносу, адже лише за умови їх урахування можна забезпечити сталий національний розвиток [34, с.88].

Національний поступ можливий лише за умови гармонійного поєднання менталітету та політичної волі. Це дозволяє відповісти на одвічне питання: чому протягом тривалої історії українці часто втрачали державність, попри прагнення до неї. Причина полягає не лише у зовнішніх загрозах чи несприятливому геополітичному оточенні, а й у відсутності сильного духовно-

інтелектуального ядра – національної еліти, здатної формувати й реалізовувати національну ідею. Еліта – це рушій, який надає формі зміст, трансформує аморфні прагнення народу у чітко структуровану стратегію дії. Її завдання – служити нації, артикулювати спільну мету, формулювати систему цінностей і забезпечувати їх реалізацію в соціальній практиці. Без потужної еліти нація ризикує втратити стратегічний орієнтир і перетворитися на об'єкт зовнішніх впливів.

Український шлях – це шлях утвердження себе як державної нації, здатної мислити й діяти самостійно. Провідником на цьому шляху має бути національна ідея, носієм якої виступає вольова, освічена, культурно й політично зріла спільнота, спрямована на розвиток і збереження державності. Енергія, ентузіазм і патріотична свідомість громадян повинні слугувати каталізаторами поступу та духовного оновлення. Лише тоді національна ідея перетворюється з абстрактного гасла на реальний чинник національної єдності, державного становлення й безпеки [21, с.83].

Отже, українська національна ідея – це довгий історичний процес із послідовною зміною акцентів: від сакральних/моральних засад – до культурно-освітніх інструментів та до державницьких практик і, зрештою, до безпекової рамки, що замикає цикл на здатності суспільства чинити опір зовнішній агресії та зберігати інституційну суб'єктність. Така опція потрібна нам для переходу до аналізу патріотичного виховання молоді: власне, воно і є механізмом соціалізації національної ідеї в масовій свідомості.

Сучасна українська педагогіка трактує патріотичне виховання як інтегральний процес становлення громадянської ідентичності й відповідальності, де цінності свободи, гідності та служіння спільному благу поєднано з компетентностями критичного мислення й медіаграмотності. І. Бех (Інститут проблем виховання НАПН України) запропонував концепцію, у якій патріотизм спирається на «суб'єктність особистості» та «внутрішню моральну мотивацію», а не на зовнішній примус; мета – виховати громадянина-патріота, здатного до саморегуляції та відповідального вибору в умовах суспільних

викликів. Це розведення «ціннісного ядра» і «інструментальних форм» важливе: патріотизм розглядається як соціально-моральна якість, що потребує педагогічних умов для інтеріоризації – діалог, проектність, участь, служіння [18, с.278].

Ключовими актами, які задали стандарт для системи, стали: Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН № 527 від 06.06.2022) [13], Державна цільова соціальна програма НПВ до 2028 р., а також Стратегія національної безпеки України, що включає патріотичну свідомість до «архітектури стійкості». Синтетичні огляди нормативного поля подаються в дослідженні Т. Бевз, де акцентовано міжвідомчу взаємодію та вимір безпеки; популяризований виклад рішень МОН 2022 р. містять матеріали Нової української школи. Сукупно це формує «вертикаль» від стратегічних документів до шкільного кабінету, де патріотизм має з'являтися як «перехресна тема» у змісті освіти [22, с.126].

У змісті й методиці сучасного НПВ важливою залишається козацька педагогіка як історична модель громадянського служіння, самодисципліни й товарищескості (оновлені розвідки 2024–2025 рр. пропонують методичні алгоритми інтеграції таких практик у підготовку вчителя й урок). Паралельно розвиваються компетентнісні формати: проектна діяльність, служіння громаді, курси громадянської освіти, медіаграмотність, військово-патріотичні модулі із наголосом на правозахисній і гуманітарній оптиці. Окремі університетські та шкільні роботи 2024–2025 рр. показують, як інтегрувати історичні традиції у сучасні моделі навчання, не перетворюючи патріотизм на «ритуал» натомість підсилюючи рефлексію, участь і відповідальну дію.

Після 2014/2022 рр. виховання набуло безпекового виміру: інформаційна гігієна, критичне мислення та протидія дезінформації—це «обов'язковий модуль» патріотичного виховання, який прямо виписаний у документах МОН і реалізується через міжвідомчі програми до 2025 р. Актуальні освітні матеріали (збірники-розділи 2025 р.) дають операційні визначення, індикатори, приклади наскрізної інтеграції в освітній процес і

молодіжну роботу. Окремий фокус – військово-патріотична підготовка та партнерство освіти з військовими формуваннями (ЗСУ, НГУ): ідеться про виховання морально-психологічної стійкості, навичок взаємодії, лідерства, командності й шанобливого ставлення до людської гідності навіть у бойових контекстах [19, с.77].

Розглянемо в таблиці 1.1 (Додаток1) історичні смисли національної ідеї «Від історичної ідеї – до виховання громадянина»: мапа відповідностей.

Отже, історичний розвиток української національної ідеї пройшов складний шлях – від духовно-моральних засад Київської Русі до сучасної концепції громадянського патріотизму, спрямованого на захист незалежності й демократичних цінностей. Патріотичне виховання молоді, що розвивається в рамках державних стратегій і європейських стандартів, є практичним втіленням цієї ідеї. Його ефективність визначається не лише емоційною складовою, а насамперед свідомою участю громадян у процесах зміцнення держави. Саме така модель патріотичного виховання відповідає сучасним викликам і сприяє забезпеченню духовної та політичної безпеки держави.

1.2 Історичний досвід національно-патріотичного виховання України та формування відданості ідеї формування незалежної держави

Феномен національно-патріотичного виховання в Україні має глибокі корені, які сягають доби національного відродження другої половини XIX століття. Саме тоді ідеї духовної єдності, самобутності та державності українців набули системного характеру. На думку І. Беха, саме у цей період відбувся перехід від стихійних форм патріотизму, пов'язаних із народною культурою, до цілеспрямованих освітньо-виховних практик, покликаних формувати у молодого покоління почуття національної гідності, відповідальності та готовності служити суспільству [18, с.278].

Початок інституціоналізації патріотичного виховання пов'язаний із діяльністю культурно-просвітницьких товариств, які стали рушійною силою українського національного відродження. Серед них особливе місце посіла «Просвіта», заснована 1868 року у Львові. Як зазначає М. Галабурда, ця організація не лише поширювала освіту рідною мовою, а й формувала почуття національної гідності, віру в майбутнє України, виховувала громадянську відповідальність. Через мережу читальень, бібліотек, театральних гуртків і народних шкіл «Просвіта» перетворилася на першу в Україні масову систему позашкільного виховання, що мала чітко виражене патріотичне спрямування [20, с.64].

Іншою важливою ланкою стала діяльність товариства «Рідна школа», створеного у 1881 році. Воно об'єднало педагогів і громадських діячів, які розробляли програми виховання молоді у дусі любові до рідного слова, культури, історії. За словами Т. Кучеренко, діяльність «Рідної школи» стала основою для формування української педагогічної традиції, орієнтованої на гуманізм і національні цінності. Шкільна освіта, організована цим товариством, розвивала в учнів громадянську свідомість, відповідальність і готовність діяти на благо своєї громади.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. формується нова концепція патріотичного виховання – виховання через активну громадську діяльність. Цей підхід реалізовували спортивно-виховні організації «Сокіл» і «Січ», які поєднували фізичне, моральне й національне виховання. Як зазначає В. Гонський, ці товариства вперше впровадили поняття «громадянської мужності» та «військово-громадянського обов'язку» як невід'ємної складової патріотичного світогляду. Вони виховували в молоді дисципліну, силу волі, організованість і готовність до самопожертви задля Батьківщини [30, с.55].

Одним із найвизначніших етапів розвитку національно-патріотичного виховання стало виникнення молодіжного скаутського руху «Пласт» у 1911–1912 рр. за ініціативи О. Тисовського, І. Чмоли та П. Франка. Його метою було

виховання духовно зрілої, фізично загартованої, патріотично свідомої молоді, готової діяти в інтересах народу та держави.

У працях О. Носової підкреслюється, що «Пласт» став першою українською молодіжною організацією, де виховання будувалося на принципах самовиховання, самоврядування й активного служіння громаді. Пластова методика поєднувала інтелектуальний, моральний і практичний аспекти виховання: через ігрову діяльність, таборування, суспільні акції юнаки та юнки формували почуття обов'язку, гідності, товариської підтримки й відданості національним ідеалам [36, с.594].

Як зазначає сучасна дослідниця Н. Макогончук, пластовий рух виявився надзвичайно стійким навіть у періоди репресій і вимушеної еміграції. Українські пластові осередки, створені у Польщі, Чехії, Канаді, США та Німеччині, продовжували виховну роботу серед молоді, що сприяло збереженню тяглості української ідентичності. Цей феномен підтверджує тезу про те, що патріотичне виховання є не лише державною, а й громадською функцією, здатною забезпечувати духовну єдність народу навіть за умов втрати державності [19, с.77].

У цьому контексті показовим є те, що сучасна українська держава відновила підтримку пластового руху на офіційному рівні: Закон України «Про державне визнання і підтримку Пласту» [2] визначає його як важливу складову громадянського і патріотичного виховання дітей та молоді. За словами Х. Бедрій, інтеграція скаутської методики у систему виховання НУШ – це не повернення до минулого, а актуалізація досвіду, який довів свою ефективність у формуванні самостійних, морально відповідальних і активних громадян [35, с.177].

Період визвольних змагань 1917–1921 рр. став критично важливим етапом становлення державницького патріотизму. Українська Центральна Рада, Директорія УНР та уряд ЗУНР усвідомлювали роль виховання в консолідації народу навколо ідеї незалежності. Як підкреслює О. Ілішова, саме в цей час патріотичне виховання виходить за межі культурно-просвітницьких

форм і набуває політичного змісту – воно перетворюється на механізм формування громадянина, здатного до захисту національних інтересів [37, с.118].

Національно орієнтовані школи, просвітні гуртки, військові товариства, студентські організації та жіночі спілки активно долучалися до виховної діяльності. Відомі історики (зокрема, С. Грищенко) зазначають, що у цей час було закладено основи державницької педагогіки, орієнтованої на принцип «через виховання – до свободи». Ідея національного визволення поєднувалася з моральним обов'язком служіння, що стало домінантою українського патріотизму упродовж усього ХХ століття.

У західноукраїнських землях (Галичина, Волинь, Буковина) національно-патріотичне виховання продовжувало розвиватися в діяльності «Просвіти», «Рідної школи» та «Пласту», тоді як на Наддніпрянщині воно існувало здебільшого у формі підпільної просвіти та самвидаву. Водночас у таборах полонених українських вояків, які опинилися в Австрії, Польщі, Чехії, діяли освітні курси, бібліотеки, українські школи – так звана «таборова просвіта», що стала унікальним прикладом саморганізації та продовження національного виховання навіть у неволі.

На рисунку 1.1. (Додаток) відображено тяглість і послідовність українського національно-патріотичного виховання: від козацьких традицій честі та служіння – до державної політики незалежної України. На кожному етапі змінювалися форми й інституції, але незмінними залишалися основні цінності: любов до Батьківщини, громадянська відповідальність, свобода, гідність і готовність захищати державу.

Після поразки визвольних змагань і встановлення радянської влади патріотичне виховання зазнало глибокої трансформації. Його офіційний зміст підпорядковувався ідеології інтернаціоналізму, а термін «національне» часто розглядався як прояв націоналізму. Як зазначає С. Грищенко, радянська система виховання мала дві суперечливі тенденції: зовнішню – орієнтовану на формування «радянського патріота», і внутрішню – спрямовану на приховане

збереження національної самосвідомості через родину, мову, традиції та релігію [38, с.9].

Українські педагоги, письменники, діячі культури (зокрема В. Сухомлинський, О. Довженко, П. Тичина) у своїй творчості продовжували транслювати ідеї гуманізму, любові до рідної землі та шанування праці, що фактично становило моральну основу патріотизму. У 1960–1980-х рр. у середовищі інтелігенції сформувався дисидентський рух, який відстоював національні цінності через освіту, самвидав, культурні клуби. Саме цей рух зберіг духовну тяглість між довоєнними традиціями національно-патріотичного виховання і незалежною Україною.

Проголошення незалежності 1991 р. відкрило нову епоху осмислення ролі патріотичного виховання. За визначенням І. Бега, цей період став переходом від ідеологічного до громадянського патріотизму, який базується не на примусі, а на усвідомленій відповідальності громадянина перед державою. Виховання національної свідомості почало інтегруватися в освітню політику, що підтверджується низкою нормативних актів [19, с.77].

У 1999 р. від 15 вересня ухвалено Концепцію громадянського виховання [10], а в 2015 р. – оновлену Концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді, яка вперше ввела терміни «громадянська компетентність» і «національна ідентичність» у педагогічну практику. Як підкреслює О. Вашуленко, це засвідчило переорієнтацію української освіти на гуманістичні, демократичні й безпекові цінності.

Після 2014 р. – внаслідок Революції Гідності та початку російської агресії – система національно-патріотичного виховання набула нового стратегічного значення. Держава вперше чітко пов'язала виховання з національною безпекою. Стратегія національної безпеки України (Указ Президента № 392/2020) визначає патріотизм як один з ключових чинників суспільної стійкості. Вона ж наголошує, що зміцнення обороноздатності неможливе без морально-психологічної підготовки громадян.

У 2022 р. МОН ухвалило Наказ № 527, яким затвердило оновлену Концепцію НПВ та план заходів до 2025 р. Документ встановлює три головні напрями: формування громадянської свідомості; виховання готовності до захисту держави; розвиток інформаційної стійкості [13].

На сучасному етапі в Україні формується комплексна модель національно-патріотичного виховання, у якій задіяно освіту, громадянське суспільство, Збройні Сили, церкву, ЗМІ та місцеві громади. Її можна умовно описати як архітектуру стійкості, що об'єднує морально-психологічну підготовку, інформаційну безпеку й розвиток громадянської активності.

Важливою практичною складовою є впровадження патріотичних програм і проектів, таких як гра «Сокіл» («Джура») – урядова система військово-патріотичного виховання молоді, Українська академія лідерства, шкільний предмет «Захист України», а також муніципальні програми підтримки молодіжних ініціатив. У практику вищої освіти входять курси з громадянської освіти, психології безпеки, волонтерського менеджменту.

Як підкреслює Х. Бедрій, сучасна модель національно-патріотичного виховання спирається на концепт «патріотизму дії» – не декларативного, а повсякденного, який виявляється у волонтерстві, допомозі армії, участі в територіальній обороні, ініціативах громади. Саме ця форма патріотизму забезпечує внутрішню мобілізацію суспільства й перетворює виховання на дієвий інструмент державної безпеки [33, с.72].

Після 2022 р. набула розвитку і інформаційно-медійна складова НПВ. Програми з медіаграмотності, протидії дезінформації, формування критичного мислення інтегровані у шкільну та вишівську освіту. Зокрема, у рамках проєкту EU and UNDP «Стійкість до дезінформації» було підготовлено понад 400 викладачів, що впроваджують методики інформаційної безпеки у навчальний процес.

Розглянемо в таблиці 1.2. (Додатки) Еволюція системи національно-патріотичного виховання в Україні (1945–2025 рр.)

На сучасному етапі, в умовах повномасштабної агресії проти України, національно-патріотичне виховання набуло нового змісту – воно стало не лише педагогічним, а й стратегічним компонентом системи національної безпеки. Як зазначає О. Пошетун, воно інтегрує освітні, психологічні, інформаційні й військово-громадянські аспекти, забезпечуючи формування цінностей стійкості, взаємної підтримки та віри у державу [39, с.27].

У 2023–2024 рр. Міністерство освіти і науки спільно з громадськими організаціями впровадило низку ініціатив, спрямованих на оновлення змісту національно-патріотичного виховання у школах і вишах. До навчальних планів включено модулі з тем «Ідентичність та національна пам'ять», «Громадянська активність у кризових умовах», «Інформаційна безпека і протидія дезінформації». Вчителі проходять спеціальні курси підвищення кваліфікації з медіаграмотності, волонтерства, комунікації в умовах війни.

Як зазначає Н. Колотило, ключовим викликом нині є збереження єдності виховного простору – патріотизм має бути не декларативним, а усвідомленим. Важливу роль відіграє міжвідомча взаємодія: освітні установи співпрацюють із Збройними Силами, волонтерськими рухами, психологічними службами. Така синергія формує нову педагогічну культуру – патріотизм як спосіб життя і професійної діяльності [40, с.172].

На рисунку 1.2.(Додаток 2) представлено системний характер сучасного національно-патріотичного виховання. Воно охоплює три ключові сфери – освіту, громадянське суспільство та інформаційний простір, які взаємодіють під координацією держави. Центральною метою є формування патріотичної свідомості, що забезпечує громадянську стійкість і слугує фундаментом національної безпеки.

Історичний досвід національно-патріотичного виховання демонструє спадкоємність української традиції виховання – від просвітницьких ініціатив ХІХ ст. до сучасної системи, яка поєднує освітню, громадську й безпекову функції. На всіх етапах центральною залишалася мета – формування відданості ідеї незалежності. Сьогодні цей досвід трансформується у

комплексну політику, що охоплює не лише навчальні заклади, а й інформаційний простір, армію, громади, медіа. Сучасне патріотичне виховання має «гуманістично-резилієнтний характер» – воно поєднує духовність, моральність і практичну готовність діяти задля збереження державності. Національно-патріотичне виховання виконує функцію духовного фронту, формуючи стійкість і довіру в суспільстві, забезпечуючи єдність нації перед зовнішніми загрозами. Саме цей чинник стає ключовим для зміцнення державності, безпеки та демократичного поступу України у XXI столітті.

1.3 Сутність та зміст національно-патріотичного виховання в умовах сучасності: теоретичний аналіз

Результати аналізу сучасного стану національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні засвідчують, що реалізація відповідної державної політики є пріоритетним напрямом діяльності освітньої та наукової спільноти. Провідну роль у формуванні й упровадженні концептуальних засад цієї діяльності відіграють Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, а також її структурні підрозділи, зокрема Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Саме на базі цих інституцій формується комплекс науково-методичних і культурно-просвітницьких ініціатив, спрямованих на відродження національної ідентичності та формування громадянської стійкості.

Діяльність зазначених установ реалізується через проведення всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, а також через організацію книжкових виставок, створення бібліографічних покажчиків і аналітичних оглядів, які популяризують історико-культурну спадщину України. Такі заходи сприяють посиленню міждисциплінарного діалогу між педагогами, психологами, істориками,

культурологами щодо осмислення сутності патріотичного виховання у контексті викликів сучасності. Як підкреслює Л. Березівська, головним завданням нині є не лише збереження національних традицій, а й адаптація їх до нових соціокультурних реалій, коли патріотизм має виявлятися у свідомій громадянській поведінці та соціальній активності [19, с.77].

У сучасній педагогічній науці різні аспекти національно-патріотичного виховання розробляють І. Бех, С. Гончаренко, С. Лопатюк, О. Савченко, Н. Скотна, Г. Корж, О. Сухомлинська та інші дослідники. Зокрема, І. Бех визначає патріотичне виховання як морально-ціннісну основу духовного розвитку особистості, що спрямована на становлення громадянина-гуманіста, здатного до відповідального вибору та соціальної взаємодії. О. Сухомлинська наголошує, що національно-патріотичне виховання має охоплювати весь освітній процес – від родини до університету – й бути інтегрованим у всі сфери життя дитини. На думку Н. Скотної, важливою є синергія державних і громадських ініціатив, оскільки лише їхня єдність формує середовище, у якому патріотизм набуває життєвого, а не декларативного змісту [41, с.203].

Проблема дефініції поняття «національно-патріотичне виховання» залишається дискусійною в сучасній педагогіці. Різні автори акцентують на моральному, соціокультурному, державницькому або психологічному аспектах цього феномена. Водночас відсутність уніфікованого підходу зумовлена багатовимірністю самого явища, що поєднує ідеологічні, етичні, емоційні та поведінкові компоненти.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, це комплексна, системна та цілеспрямована діяльність органів державної влади, закладів освіти, сім'ї, громадських організацій і соціальних інститутів, спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, турботи про благо народу, готовності до виконання громадянського обов'язку щодо захисту незалежності й територіальної цілісності України.

У цій же Концепції поняття «патріотичне виховання» визначається як складова національного виховання, що має на меті становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, здатного успадковувати духовно-культурні надбання народу, підтримувати правову й моральну культуру у суспільних відносинах.

Сутність сучасного патріотичного виховання визначається через ціннісно-смислову парадигму освіти, що поєднує морально-етичні орієнтири з прагматичною готовністю діяти в умовах суспільних трансформацій. За висловом І. Беха, справжній патріотизм – це не емоція, а «життєва позиція, яка проявляється у відповідальності перед народом і державою» [18, с.278].

У цьому контексті можна виокремити три рівні його реалізації:

1. Емоційно-мотиваційний рівень – формування почуття гордості, любові, причетності до своєї країни.
2. Когнітивний рівень – оволодіння знаннями про історію, мову, культуру, традиції народу.
3. Діяльнісний рівень – готовність реалізовувати громадянські ініціативи, захищати національні інтереси, брати участь у розбудові держави.

Ці три рівні забезпечують цілісність патріотичного виховання, що виявляється не лише у знаннях або емоціях, а в конкретних вчинках. Сучасна педагогіка, як зазначає О. Савченко, має відійти від декларативного патріотизму і перейти до моделі «патріотизму дії», де любов до Батьківщини проявляється у реальній соціальній активності, волонтерстві, взаємодопомозі та відповідальності [24, с.176].

На методологічному рівні національно-патріотичне виховання виступає інтегрованим феноменом, який охоплює гуманістичний, аксіологічний, культурологічний, соціально-психологічний і безпековий підходи.

- гуманістичний підхід орієнтує виховання на особистісний розвиток і внутрішню свободу людини;
- аксіологічний – на усвідомлення національних і загальнолюдських цінностей;

- культурологічний – на збереження традицій і духовної спадщини;
- соціально-психологічний – на формування колективної ідентичності й соціальної згуртованості;
- безпековий – на розвиток здатності до стійкості, самозахисту і служіння державі.

Проблематика національно-патріотичного виховання посідає важливе місце у вітчизняній науковій думці, оскільки безпосередньо пов'язана з процесом формування громадянської свідомості, ціннісних орієнтацій і державницького мислення молодого покоління. У сучасних педагогічних дослідженнях патріотичне виховання визначається як процес формування особистістю глибокого усвідомлення власного зв'язку з історією, традиціями, культурною спадщиною українського народу, розвитку почуття любові до Батьківщини, відповідальності за її добробут і готовності до активної участі в суспільному житті.

Згідно з Тлумачним словником української мови, патріотизм трактується як «любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народу, готовність приносити жертви та здійснювати подвиги заради нього». Таким чином, патріотизм постає не лише емоційним почуттям, а насамперед – морально-світоглядною позицією, що виявляється у відповідальній діяльності людини задля збереження і розвитку держави [26, с.374].

У науковій традиції поняття «національно-патріотичне виховання» охоплює два взаємопов'язані аспекти – національний і патріотичний. Перший орієнтований на збереження історичної пам'яті, традицій, культури та мови, а другий – на формування громадянської активності, готовності до служіння суспільству та державі. Саме їхня єдність забезпечує розвиток цілісної ідентичності особистості, у якій поєднуються національне самопізнання та громадянська відповідальність.

Хоча в Конституції України термін «національно-патріотичне виховання» безпосередньо не згадується, її положення створюють нормативне підґрунтя для розвитку цього напрямку державної політики. Зокрема, стаття 11

Конституції визначає, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Ця норма встановлює патріотичне виховання як пріоритетний напрям суспільного розвитку, оскільки саме історична свідомість і культура формують фундамент громадянської ідентичності [1].

Систематизація наукових підходів до національно-патріотичного виховання розпочалася наприкінці 2000-х років. Важливим етапом стало ухвалення Концепції національно-патріотичного виховання учнівської молоді (Постанова МОН України, 5 червня 2009 р.), у якій уперше було визначено стратегічні напрями розвитку НПВ у системі освіти. Документ окреслив такі ключові завдання:

- формування національної свідомості та громадянської відповідальності за майбутнє України;
- підвищення рівня правової та політичної культури молоді;
- розвиток активної життєвої позиції та відчуття належності до держави.

Як зазначає В. Пугач, поява Концепції засвідчила перехід від фрагментарних виховних заходів до цілісної системи науково обґрунтованих дій, що інтегрують освіту, культуру та державне управління. Подальшим кроком стала Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку Української держави, яка конкретизувала патріотичне виховання як процес формування особистості, що володіє високою громадянською відповідальністю, інтелектуальними та духовними якостями, працелюбністю, економічною ініціативністю й родинно-патріотичними почуттями. У ній патріотизм набуває практичного виміру – як компетентність, що виявляється у вчинках, громадянській поведінці, волонтерстві, служінні державі [20, с.64].

Подальший розвиток концептуальних засад відбувся із затвердженням Стратегії національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки, а згодом

– оновленої редакції 2019 р., затвердженої Указом Президента України (№ 286/2019). У документі наголошено, що національно-патріотичне виховання є невід’ємним складником політики національної безпеки, спрямованим на формування національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, збереження та примноження духовних і моральних цінностей українського народу, а також готовності громадян до захисту незалежності та територіальної цілісності держави.

Відповідно до Стратегії, система національно-патріотичного виховання включає три взаємопов’язані компоненти:

- громадянсько-патріотичне виховання — розвиток правової культури, громадянської активності, відданості демократичним цінностям;
- військово-патріотичне виховання — підготовка молоді до захисту держави, формування поваги до військової служби;
- духовно-моральне виховання — виховання гуманності, гідності, поваги до історичних традицій і символів.

Як зазначає М. Стельмахович, лише гармонійне поєднання цих складових забезпечує ефективність виховного процесу, оскільки поєднує знання, переконання та дії в єдину систему ціннісного самовираження громадянина. Науковці – О. Любар, Д. Федоренко, М. Чепіль, В. Мацюк – підкреслюють, що сучасна система національно-патріотичного виховання має спиратися на аксіологічний фундамент національної культури, у центрі якого – поняття ідентичності, свободи, єдності та гідності. Саме вони є духовними координатами, що визначають поведінку та самоусвідомлення громадянина України [21, с.77].

Національно-патріотичне виховання у XXI столітті постає не як формальна освітня дисципліна, а як соціокультурний процес формування громадянської зрілості, у якому поєднуються знання, емоції та практичні дії. Патріотизм стає рушійною силою самоорганізації суспільства, сприяє зміцненню соціальної згуртованості, формує здатність громадян діяти спільно у кризових умовах.

Як зазначає М. Чепіль, сучасний український патріотизм – це поєднання національної самоповаги, відкритості до світу та орієнтації на європейські демократичні цінності, що відповідає цивілізаційному вибору українського суспільства. Саме тому виховання патріотизму, громадянської відповідальності, правової культури, готовності до захисту держави є не лише педагогічним завданням, а стратегічною потребою безпеки й сталого розвитку України [22, с.126].

У сучасній педагогічній думці ідея формування українського патріота посідає ключове місце. Дослідники наголошують, що справжній патріот – це не лише носій високих ідеалів національної свідомості, а й активна, відповідальна особистість, готова до життя у демократичному громадянському суспільстві, здатна робити власний внесок у зміцнення держави. Такий підхід узгоджується з гуманістичними засадами освіти, орієнтованими на розвиток духовності, моральності, громадянської зрілості та толерантності.

Науковці підкреслюють, що патріотизм – це передусім вірність принципам справедливості, честі, свободи й правди, що поєднує моральну культуру особистості з її соціальною активністю. Як зазначає О. Бойко, національно-патріотичне виховання є одним із найдієвіших засобів формування національної самосвідомості та громадянської відповідальності молоді. Учений акцентує на тому, що виховання любові до рідної землі має реалізовуватись не лише через навчальні програми, а й через практичну участь молоді у громадському житті, проєктній діяльності, збереженні культурної спадщини, а також у соціальному волонтерстві [23, с.491].

Подібної позиції дотримуються П. Кононенко та Т. Кононенко, які розглядають національно-патріотичне виховання у тісному зв'язку з громадянським вихованням, підкреслюючи необхідність формування особистості з високим рівнем національної самосвідомості та готовністю до захисту держави. На їхню думку, сучасне виховання має не лише навчати

історії й культурних традицій, а й забезпечувати розвиток морально-вольових якостей, необхідних для усвідомленого служіння суспільству [24, с.176].

Патріотизм у сучасному розумінні не зводиться лише до емоційного почуття належності до Батьківщини. Це – інтегральна якість особистості, що відображає здатність людини діяти відповідно до власної системи цінностей, брати на себе відповідальність за долю держави, активно реалізовувати громадянські права та обов'язки. Як зазначає Т. Лісовська, позитивним аспектом становлення патріота є здатність самостійно формувати ціннісні орієнтації, на основі яких особистість приймає морально обґрунтовані рішення в різних сферах життєдіяльності [25, с.10].

Таким чином, національно-патріотичне виховання тісно пов'язане з процесом особистісного самовизначення. Цей зв'язок проявляється в тому, що виховання патріотичних почуттів сприяє усвідомленню людиною власної ролі у суспільстві, формуванню моральної зрілості, громадянської гідності та самоповаги. На думку дослідниці, громадянська свідомість і система цінностей формуються під впливом історичних прикладів героїзму українського народу, його боротьби за незалежність, свободу та єдність.

У цьому контексті національно-патріотичне виховання постає не лише педагогічною категорією, а й важливим духовно-культурним механізмом, який забезпечує безперервність історичної пам'яті, сприяє відновленню культурних традицій та укоріненню ідеалів свободи й гідності у свідомості громадян.

Підсумовуючи наукові позиції, можна стверджувати, що національно-патріотичне виховання – це багатокomпонентна система, яка охоплює духовно-моральний, громадянсько-правовий, військово-патріотичний, соціально-активний і культурологічний напрями. У контексті реформування освіти та євроінтеграційних процесів України національно-патріотичне виховання набуває нового змісту, який базується на трьох взаємопов'язаних засадах: громадянська компетентність – усвідомлення прав, обов'язків і механізмів участі в суспільному житті; національна самосвідомість –

розуміння своєї належності до українського народу, знання історії, традицій, культури; діяльнісний патріотизм – практична готовність діяти задля захисту державних інтересів і підтримки демократичних інститутів [27, с.120].

Таким чином, сутність національно-патріотичного виховання в сучасних умовах полягає у формуванні цілісної особистості, яка усвідомлює власну національну належність, сповідує демократичні цінності, здатна до активної громадянської діяльності та готова захищати суверенітет і гідність своєї держави. Його змістовне наповнення охоплює не лише освітній процес, а й усю сферу соціокультурного життя, де виховання патріотизму розглядається як невід’ємна складова безпеки.

Висновок до 1 розділу

Аналіз теоретико-методологічних засад національно-патріотичного виховання дозволяє дійти висновку, що його становлення в Україні має глибоке історичне підґрунтя та є закономірним результатом розвитку української національної ідеї. Формування патріотизму українського народу розпочалося ще в добу козацтва, коли в свідомості людей утверджувалися цінності свободи, гідності, самопожертви й державної незалежності. Ці духовні орієнтири стали основою національної ідентичності та згодом переросли у концепт служіння Батьківщині, який зберігався впродовж усіх етапів української історії – від визвольних змагань до сучасності.

Історичний досвід розвитку національно-патріотичного виховання свідчить, що воно завжди було чинником консолідації суспільства і духовного самозбереження народу. У різні періоди – козацьку добу, діяльність «Просвіти», визвольний рух ХХ століття, роки відродження незалежності та новітні події після 2014 р. – зміст і форми патріотичного виховання трансформувалися, але його мета залишалася незмінною — плекання любові до рідної землі, формування відповідальності за долю держави, готовності до її захисту. В сучасних умовах патріотичне виховання розглядається як

складова системи національної безпеки, що зміцнює єдність громадян і забезпечує моральну стійкість нації.

Теоретичний аналіз сучасних підходів показав, що національно-патріотичне виховання є багатовимірним педагогічним процесом, спрямованим на формування особистості громадянина-патріота, який володіє високою національною свідомістю, гуманістичними цінностями, правовою культурою та соціальною активністю. Його сутність полягає у поєднанні емоційного, когнітивного й діяльнісного компонентів, що забезпечують внутрішню готовність діяти в інтересах держави.

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Аналіз нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання в Україні

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

У сучасних умовах державотворення та воєнних викликів питання національно-патріотичного виховання набуває особливої актуальності. Україна як демократична, соціальна, правова держава потребує формування покоління громадян, здатних не лише усвідомлювати свою національну ідентичність, а й активно відстоювати незалежність, територіальну цілісність та цінності українського суспільства. Відтак, створення чіткої нормативно-правової бази є ключовою передумовою ефективного функціонування системи національно-патріотичного виховання, адже саме законодавчі акти визначають стратегічні напрями, принципи, форми та механізми реалізації цієї діяльності.

Нормативно-правова база національно-патріотичного виховання в Україні охоплює закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів,

накази та листи Міністерства освіти і науки України, а також концептуальні документи, що визначають цілі, завдання, методологічні підходи та інституційні механізми у сфері виховання громадян-патріотів. У сукупності вони формують єдину державну політику, спрямовану на розвиток національної самосвідомості, духовності, громадянської активності, поваги до Конституції та державних символів України.

Таким чином, подальший аналіз нормативно-правових документів дасть змогу визначити динаміку розвитку державної політики у сфері національно-патріотичного виховання, простежити еволюцію її цілей, завдань і механізмів реалізації, а також оцінити ступінь їх відповідності сучасним викликам та потребам українського суспільства.

Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [4].

Цей Указ Президента є ключовим документом, що визначив стратегічний напрям державної політики у сфері національно-патріотичного виховання на сучасному етапі. Стратегія розглядає патріотичне виховання як невід’ємну складову національної безпеки, морально-психологічної стійкості суспільства та консолідації української нації. Документ окреслює мету – формування зрілої, активної, відповідальної особистості-патріота, здатної діяти в інтересах держави, відстоювати її незалежність, територіальну цілісність і демократичні цінності.

Указ визначає три ключові напрями реалізації стратегії:

1. Ціннісно-світоглядний – утвердження любові до Батьківщини, поваги до Конституції, державних символів і традицій.
2. Громадянсько-діяльнісний – формування правової культури, відповідальності, готовності до самопожертви задля держави.
3. Інформаційно-комунікаційний – протидія дезінформації, інформаційним загрозам і формування медіастійкості молоді.

Важливо, що у Стратегії вперше підкреслено єдність виховних впливів – держави, школи, сім’ї, громадськості та духовних інституцій, а також

визначено завдання інтеграції патріотичного виховання у всі рівні освіти. Документ заклав методологічну основу для подальшої розробки програм і планів дій у сфері національної ідентичності та громадянської освіти.

Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» [14].

Наказ МОН № 527 є одним із найважливіших сучасних документів, що регламентує впровадження Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України. У ньому підкреслено необхідність переосмислення змісту виховної роботи в умовах воєнної агресії, з урахуванням нових викликів до національної єдності, моральної стійкості та інформаційної безпеки.

Документ визначає стратегічні завдання:

- створення цілісної системи національно-патріотичного виховання на всіх освітніх рівнях;
- підготовку педагогічних кадрів до впровадження нових методик національно-патріотичного виховання;
- формування в учнів громадянської компетентності та емоційно-ціннісної готовності до служіння суспільству;
- розвиток освітнього середовища, заснованого на принципах гуманізму, демократії, гідності, солідарності та взаємоповаги.

Наказом затверджено оновлену Концепцію національно-патріотичного виховання, розроблену спільно з експертами НАПН України, яка систематизує основні підходи до виховання патріотизму в сучасних умовах. Особливу увагу приділено інформаційній грамотності, розвитку критичного мислення та протидії маніпулятивним впливам. Уперше Концепція прямо пов'язує патріотичне виховання з державними завданнями національної безпеки та стійкості суспільства.

Лист Міністерства освіти і науки України від 10 червня 2022 року № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» [15].

Лист МОН № 1/6267-22 деталізує практичні аспекти реалізації Концепції національно-патріотичного виховання у закладах освіти. Документ спрямований на організаційно-методичну підтримку педагогів, які впроваджують патріотичні цінності у навчальний процес. У листі наголошується, що виховна діяльність має здійснюватися системно, з урахуванням вікових особливостей дітей і молоді, міжпредметних зв'язків та інтеграції патріотичної тематики у зміст усіх освітніх дисциплін.

Важливим аспектом документа є рекомендації щодо створення єдиного виховного простору, у якому взаємодіють освітні установи, місцеві громади, військові формування, волонтерські організації та батьківська спільнота. Акцент зроблено на формуванні компетентностей «активного громадянина», який поєднує знання з практичною діяльністю на користь держави.

Лист також містить положення про розвиток проектної та волонтерської діяльності, проведення національних акцій («Україна – це ми», «Діти – за мир»), патріотичних ігор («Сокіл/Джура») та онлайн-ініціатив, які сприяють утвердженню почуття причетності до єдиного українського простору.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2009 року № 1494 «Про затвердження Плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді» [12].

Це один із перших урядових документів, що започаткував інституціоналізацію державної політики у сфері патріотичного виховання. Розпорядження визначає основні механізми практичної реалізації ідей патріотизму у системі освіти. Його метою є підвищення рівня громадянської активності, національної самосвідомості та культурної компетентності молоді через системну організацію виховної роботи.

Документ передбачає проведення тематичних екскурсій, культурно-освітніх заходів, відвідувань об'єктів історико-культурної спадщини, організацію шкільних музеїв і патріотичних клубів, що сприяють вивченню історії України. Розпорядження стало основою для створення програм «Шляхами героїв», «Моя Батьківщина – Україна», «Історична пам'ять», які

підтримують інтеграцію виховання у позакласну та позашкільну діяльність. Воно також заклало методологічні принципи подальших державних стратегій: наступність поколінь, формування ціннісних орієнтирів, партнерство школи, сім'ї та громади.

В таблиці 1.3 (Додаток 1) представлено нормативно-правові акти, які визначають стратегічні орієнтири та механізми реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання громадян України. Ці документи становлять фундамент правового забезпечення виховної діяльності, спрямованої на формування в українців національної самосвідомості, громадянської відповідальності та готовності до захисту своєї держави. У них закріплено концептуальні положення щодо утвердження українських цінностей, розвитку духовності та виховання любові до Батьківщини як базової складової патріотичної культури особистості.

Указ Президента України від 13.11.2014 №872 «Про День Гідності та Свободи» [5].

Прийняття цього Указу стало знаковою подією у процесі формування сучасної української ідентичності. Він установлює День Гідності та Свободи, який щороку відзначається 21 листопада – на честь початку Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції Гідності (2013 р.). Документ закріплює в державній політиці цінності свободи, демократії, гідності людини, національної єдності та громадянської активності.

Згідно з Указом, цей день має сприяти утвердженню ідеалів свободи та справедливості, глибшому розумінню ролі громадянського суспільства у збереженні державності України. У контексті національно-патріотичного виховання Указ відіграє важливу роль, оскільки він не лише формує історичну пам'ять, а й виховує в молоді повагу до героїзму народу та його боротьби за незалежність. В освітній практиці цей документ став підґрунтям для проведення тематичних заходів – уроків мужності, меморіальних виставок, дискусій та проєктів, спрямованих на осмислення подій новітньої історії України.

Указ Президента України від 13.11.2014 №871 «Про День Соборності України» [6].

Цей нормативно-правовий акт встановлює щорічне святкування Дня Соборності України 22 січня – на честь проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки в 1919 р. Документ підкреслює непорушність державної єдності, спадкоємність національних традицій і прагнення українського народу до свободи й незалежності.

Указ має вагоме виховне значення, адже сприяє формуванню в молоді усвідомлення єдності території, культури, мови та духовності українського народу. Цей документ інтегрується в систему національно-патріотичного виховання через реалізацію культурно-освітніх програм, патріотичних акцій і волонтерських ініціатив, покликаних розвивати почуття відповідальності за державу. Таким чином, День Соборності є не лише історичною подією, а й символом консолідації українського суспільства, що має бути відображено у виховних стратегіях освітніх закладів і громадських організацій.

Указ Президента України від 14.10.2014 №806 «Про День захисника України» [7].

Цей Указ установлює 14 жовтня як День захисника України, що символічно поєднує кілька історичних контекстів – Покрову Пресвятої Богородиці, День українського козацтва та сучасну боротьбу за незалежність. Документ спрямований на вшанування мужності, героїзму та самовідданості захисників державного суверенітету України.

Указ відіграє значну роль у вихованні молоді, оскільки формує в неї шанобливе ставлення до військової служби, готовність захищати Батьківщину, розуміння важливості оборонної спроможності держави. Освітні установи використовують положення цього Указу для розвитку військово-патріотичного виховання, організації зустрічей із ветеранами, проведення тематичних проєктів та уроків мужності. Таким чином, цей нормативно-

правовий акт формує морально-ціннісну основу патріотизму, зміцнює зв'язок поколінь і підсилює мотивацію громадян до служіння державі.

Указ Президента України від 24.09.2014 №744 «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» [8].

Даний нормативно-правовий акт прийнято у відповідь на зовнішні загрози територіальній цілісності та незалежності України у 2014 році. Його метою стало посилення обороноздатності держави, розвиток мобілізаційної готовності, забезпечення єдності державної політики у сфері національної безпеки та оборони. Документ визначає необхідність консолідації зусиль органів влади, Збройних Сил України, громадських об'єднань та освітніх інституцій для виховання у громадян готовності до захисту Батьківщини.

Указ має значний вплив на розвиток військово-патріотичного виховання молоді, оскільки стимулює оновлення змісту навчальних програм, створення військово-патріотичних гуртків, таборів, навчально-виховних центрів. Саме на підставі цього документа в Україні було започатковано систему позашкільних заходів, спрямованих на формування в молоді стійкого почуття відповідальності за державу.

Важливим аспектом Указу є його ідеологічна складова, що поєднує патріотизм, готовність до служіння, повагу до Збройних Сил України та гордість за героїчну історію народу. Документ закладає підвалини для інтеграції оборонного компоненту у структуру громадянської освіти, формуючи в молоді цінності мужності, честі та гідності.

Указ Президента України №487 від 07.09.2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» [16].

Стратегія визначає системне бачення державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з органами влади. У документі підкреслюється, що ефективна демократична держава може існувати лише за умов активної участі громадян у суспільно-політичному житті, їхньої правової культури та усвідомлення відповідальності за спільне

благо. У контексті національно-патріотичного виховання ця Стратегія є важливою, адже закладає основи партнерства між державними і недержавними інституціями у справі виховання свідомих громадян.

Вона передбачає створення умов для громадянської освіти, молодіжного волонтерства, культурних ініціатив, спрямованих на зміцнення національної єдності. Через механізми державної підтримки громадських проєктів стимулюється активна діяльність молоді, що формує основу для стійкого громадянського суспільства. Важливо, що Стратегія визначає не лише інституційні завдання, а й ціннісні орієнтири – розвиток духовності, толерантності, взаємоповаги, солідарності та соціальної відповідальності. Це забезпечує формування громадян, для яких любов до Батьківщини виражається не лише у словах, а й у щоденній соціально активній поведінці.

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №1443 «Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву» [17].

Концепція є одним із базових документів, що регулює військово-патріотичне виховання молоді в системі освіти та позашкільної роботи. Її прийняття зумовлено потребою держави у формуванні покоління громадян, здатних до свідомого виконання обов'язку із захисту України. Документ визначає головні напрями діяльності освітніх закладів у сфері національно-патріотичного виховання, військово-спортивної підготовки, а також морально-психологічної підготовки молоді.

Концепція ґрунтується на принципах системності, спадкоємності, інтеграції виховання та освіти, що сприяє створенню цілісної програми патріотичного формування особистості. У ній наголошується на важливості взаємодії між школами, військовими частинами, громадськими організаціями та місцевими громадами у реалізації виховних ініціатив. У сучасних умовах документ набуває нового змісту – зокрема, він стає орієнтиром для реформування курсів «Захист України», що забезпечують практичну підготовку молоді до служби в Збройних Силах України. Таким чином,

Концепція забезпечує зв'язок між освітою, патріотичним світоглядом і національною безпекою держави.

Постанова Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 р. № 579 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України» [11].

Цей документ став одним із перших комплексних урядових актів, спрямованих на розвиток молодіжної політики та інтеграцію патріотичного виховання у соціально-культурну сферу. Програма «Молодь України» визначала пріоритети держави у створенні умов для соціального становлення молодих громадян, розвитку їх громадянської активності, морально-етичних орієнтирів та патріотичної самосвідомості.

Особлива увага в документі приділяється формуванню ціннісних орієнтацій молоді на основі українських культурних традицій, популяризації здорового способу життя, підтримці волонтерських та освітніх ініціатив. Через реалізацію програми було започатковано низку загальнонаціональних акцій, таборів і конкурсів, спрямованих на залучення молоді до громадської діяльності.

Важливою складовою програми є створення механізмів державно-громадського партнерства, коли молодіжні об'єднання, органи місцевого самоврядування та навчальні заклади спільно реалізують патріотичні ініціативи. Постанова стала підґрунтям для наступних стратегій у сфері молодіжної політики та забезпечила спадкоємність державного підходу до виховання нового покоління українців.

Розглянуті документи демонструють еволюцію поглядів держави на роль патріотичного виховання – від морально-етичного складника освітнього процесу до фундаментального чинника національної безпеки й стійкості суспільства. Вони забезпечують нормативну підтримку розвитку освітніх програм, військово-патріотичних та культурно-просвітницьких ініціатив, сприяють консолідації суспільства навколо ідеї незалежності, соборності та

гідності українського народу. Отже, сучасна нормативно-правова база є не лише інструментом регулювання виховної роботи, а й потужним засобом формування ціннісної ідентичності громадян, що відповідає вимогам часу й стратегічним цілям розвитку української державності.

2.2. Основні об'єкти та суб'єкти національно-патріотичного виховання та вплив на особу (сім'я, освіта, громадські організації, держава, медіа)

Система національно-патріотичного виховання в Україні функціонує як соціокультурний механізм формування громадянина, здатного усвідомлювати свою належність до української держави, відповідально діяти в інтересах суспільства та захищати незалежність і соборність Батьківщини. Її ефективність визначається взаємодією різних об'єктів і суб'єктів виховного процесу, серед яких провідну роль відіграють сім'я, освітні заклади, громадські організації, держава та засоби масової комунікації. Вони формують багатовимірне середовище впливу на особистість, у якому поєднуються цінності, норми, знання, традиції, культурна пам'ять та соціальна відповідальність.

Національно-патріотичне виховання виступає не лише педагогічною категорією, а й стратегічним ресурсом державної безпеки, що забезпечує суспільну єдність, моральну стійкість та готовність громадян до дій в умовах кризових викликів. За визначенням І. Бега, його сутність полягає у формуванні морально-змістовної особистості, яка ототожнює себе з українською нацією, культурою та державою. Водночас, як зазначає Н. Скотна, ефективність виховного процесу можлива лише за умов взаємодії всіх соціальних інститутів, що спільно реалізують національно-державну ідею [18, с.278].

На рисунку 2.2. (Додаток 2) графічно представлені основні об'єкти та суб'єкти національно-патріотичного виховання, далі розглянемо кожен з них більш детально.

Сім'я – це перший і найважливіший соціальний інститут, у якому закладаються основи національної свідомості, моральних переконань та патріотичних почуттів. Саме в родинному середовищі формується первинне уявлення дитини про Батьківщину, народ, мову, традиції, героїчні постаті та історію. За словами В. Сухомлинського, «патріотизм починається з любові до матері, до рідної хати, до рідного слова». Сім'я є носієм етнічної пам'яті та культурної спадкоємності, що передає наступним поколінням морально-ціннісні орієнтири українського суспільства.

Вплив сім'ї має комплексний характер: емоційний (через приклад батьків, їх ставлення до праці, держави, мови), когнітивний (знання про історію та культуру), поведінковий (участь у традиціях, святах, громадських ініціативах). Сучасні дослідження (І. Гаврилюк; О. Носова) доводять, що родина є ключовим середовищем формування емоційної основи патріотизму, без якої неможливо сформувати глибоке почуття відповідальності перед суспільством [28, с.98].

Водночас сучасна українська сім'я стикається з низкою викликів – трудовою міграцією, інформаційним впливом, культурною гібридизацією. Тому актуальним стає питання державної підтримки родинного виховання, створення програм батьківської освіти, підвищення педагогічної культури та розвитку спільних сімейних заходів патріотичного змісту (наприклад, родинно-краєзнавчих проєктів або днів сімейної єдності).

Освітній простір відіграє визначальну роль у становленні громадянина-патріота, адже школа є тим соціальним середовищем, де особистість набуває знань, переконань і досвіду соціальної взаємодії. Як зазначає О. Савченко, національно-патріотичне виховання в освіті – це не лише зміст навчальних програм, а й моральна атмосфера колективу, стиль педагогічного спілкування та приклад учителя.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання, освітні заклади реалізують патріотичні завдання через інтеграцію виховного змісту в навчальні предмети (історію, мову, літературу, мистецтво), проведення

проектної та волонтерської діяльності, роботу учнівського самоврядування. Особлива увага приділяється вихованню на прикладах героїзму сучасних захисників України, формуванню поваги до державних символів і прав людини.

На думку Н. Макогончук, школа повинна бути осередком формування громадянської ідентичності, де навчальний процес поєднується з виховним. Саме педагогічний колектив є носієм цінностей гуманізму, демократії, національної гідності, які через навчання передаються молодому поколінню. Таким чином, освіта є потужним засобом соціалізації та формування зрілої патріотичної особистості [29, с.112].

Громадські організації виступають важливими суб'єктами реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання. Вони створюють альтернативні простори соціалізації молоді, де формується активна громадянська позиція, відчуття причетності до державотворення. Науковці (О. Ілішова; Л. Кравчук) зазначають, що громадські інституції, особливо молодіжні, забезпечують практичне втілення патріотичних цінностей через участь у волонтерських, культурно-просвітницьких та військово-спортивних заходах.

Сьогодні такі організації, як «Пласт», «Молодіжний корпус», «Джура», волонтерські рухи на підтримку ЗСУ, сприяють вихованню відповідальності, солідарності, взаємодопомоги, розвивають у молоді готовність до дії. Вони також підтримують інформаційні кампанії, присвячені історичній пам'яті, гідності та єдності українського народу.

Роль громадських організацій полягає у зміцненні соціального капіталу нації, активізації молодіжного потенціалу, формуванні «покоління волі» – громадян, для яких патріотизм є невід'ємною складовою самореалізації. Через спільну діяльність із державними інституціями вони забезпечують взаємозв'язок між особистими цінностями й державними інтересами.

Держава виконує провідну функцію координатора політики національно-патріотичного виховання, визначаючи її концептуальні,

організаційні та ресурсні засади. Як наголошує Г. Товканець, саме державна політика у сфері патріотичного виховання забезпечує правову, фінансову й інституційну основу для реалізації виховних програм у суспільстві [30, с.55].

Основні напрями діяльності держави закріплено в таких документах, як Стратегія національно-патріотичного виховання, Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти, Державна цільова програма «Молодь України». Через ці акти формується державно-громадська модель співпраці, яка поєднує зусилля освітніх, культурних і громадських інституцій.

Державна політика у цій сфері спрямована на формування цілісної системи громадянської освіти, медіаграмотності, духовно-морального розвитку, зміцнення обороноздатності та соціальної єдності суспільства. Таким чином, держава виступає гарантом неперервності процесу патріотичного виховання, який інтегрує особистісні, освітні та суспільні виміри.

У сучасному інформаційному суспільстві медіа стали потужним суб'єктом впливу на формування патріотичних орієнтирів. Вони не лише транслюють цінності, а й формують інформаційний простір, у якому створюється образ держави, історії, нації. За даними І. Дейнеги, роль медіа полягає у підтримці морального духу суспільства, протидії дезінформації та зміцненні віри громадян у перемогу та розвиток України [28, с.99].

Медіа впливають на особу через емоційні, когнітивні й поведінкові механізми: створюють приклади героїзму, популяризують культурні надбання, формують критичне мислення. Позитивні інформаційні кампанії та документальні проєкти сприяють усвідомленню національної ідентичності, зменшують соціальну апатію й посилюють відчуття приналежності до спільної історії.

Водночас зростає значення медіаосвіти та цифрової культури. Формування критично мислячого споживача інформації є ключовою передумовою інформаційної безпеки держави. Отже, сучасні медіа – це не

лише засіб комунікації, а й педагогічний інструмент патріотичного впливу, що має величезний потенціал у формуванні свідомого громадянина України.

У системі національно-патріотичного виховання важливим є не лише існування окремих суб'єктів, а й ефективна взаємодія між ними. Як підкреслює І. Бех, гармонійна модель виховного простору має ґрунтуватися на принципі єдності виховних впливів, коли школа, родина, держава й громадські структури діють у спільному ціннісному полі. Взаємозв'язок цих суб'єктів створює виховне середовище, у якому особистість засвоює національні ідеали не декларативно, а через практичну діяльність і соціальний досвід [31, с.17].

Значущим чинником є також підтримка узгодженості між освітніми програмами, сімейним вихованням та медійним простором. Державна політика у сфері патріотичного виховання сьогодні передбачає інтеграцію діяльності різних соціальних інститутів через спільні програми, як-от Всеукраїнська програма «Сильна Україна – єдина родина», яка об'єднує зусилля МОН, Мінмолоді, військових частин і громадських організацій. Така синергія забезпечує сталість виховного впливу і формує у молоді цілісне бачення національної ідентичності.

Показовим прикладом ефективного родинного патріотичного виховання є всеукраїнський проєкт «Родинні історії Незалежності», започаткований у 2021 році МОН України та Українським інститутом національної пам'яті. У межах ініціативи родини з усіх регіонів збирали й презентували власні архіви – фото, листи, щоденники, спогади про участь їхніх предків у визвольних змаганнях, у розбудові державності чи в сучасній війні. Такі історії публікувалися на спільній онлайн-платформі та використовувалися у навчальному процесі як живі джерела родинної пам'яті [32, с.148].

Завдяки участі дітей і батьків у цьому проєкті формується емоційний зв'язок із національною історією, усвідомлення приналежності до роду й держави. Патріотизм постає не як абстрактне поняття, а як особистісно пережитий досвід, що зміцнює міжпоколінні зв'язки. Саме така взаємодія

родини та суспільства створює умови для відновлення довіри, ідентичності та моральної єдності українців.

Яскравим прикладом освітньої практики є всеукраїнська гра-квест «Мандрівка Україною», яку Міністерство освіти і науки рекомендувало для використання в 5–9 класах у 2023 році. У процесі гри учні проходять тематичні станції, пов'язані з історичними подіями, видатними постатями та культурними пам'ятками, виконуючи завдання на логіку, креативність і знання державних символів.

Ця форма роботи сприяє інтеграції навчального та виховного процесів: діти вчаться сприймати історію не лише як набір фактів, а як життєвий досвід народу, що має емоційно-ціннісний вимір. За результатами дослідження НАПН України, учні, які брали участь у квесті, демонстрували підвищення рівня громадянської відповідальності й зацікавленості у волонтерській діяльності. Таким чином, освітній процес стає каналом формування громадянської зрілості через пізнання та дію.

Одним із найрезонансніших прикладів сучасного громадянського виховання є діяльність молодіжної ініціативи «Пласт – Національна скаутська організація України». З 2014 року Пласт активно розвиває програми «Добродій», «Крок до лідерства», «Військово-патріотичний табір «Легіон», де молодь залучається до волонтерської допомоги, екологічних акцій, історичних реконструкцій, таборвань у зонах бойової слави [34, с.90].

Ця діяльність формує в молодих людей відповідальність, самодисципліну та почуття обов'язку перед країною. За оцінками соціологічного опитування, проведеного у 2022 році Центром Разумкова, понад 60 % учасників пластових програм надалі беруть участь у волонтерстві або територіальній обороні. Таким чином, громадські об'єднання перетворюються на школу активного громадянства, де патріотичні ідеї отримують практичне втілення.

На рівні державної політики діє Програма національно-патріотичного виховання «Невмирущі», започаткована Міністерством у справах ветеранів і

МОН у 2020 році. Програма передбачає проведення зустрічей учнів із ветеранами АТО/ООС, створення шкільних музеїв пам'яті, організацію конкурсів творчих робіт про сучасних героїв.

Такі заходи мають подвійний ефект: з одного боку, вони сприяють поширенню правдивих знань про події новітньої історії, з іншого – формують у молоді почуття поваги до воїнів-захисників, розуміння ціни свободи. Участь держави в цих ініціативах свідчить про інституціалізацію патріотизму, коли виховання перетворюється на складову державної безпеки та морального захисту суспільства.

Впливовим прикладом медійної практики патріотичного виховання є національний проект «Єдині новини», створений у 2022 році спільно Суспільним мовленням, телеканалами ICTV, 1+1, «Рада», «Інтер» та інші. Мета марафону – забезпечити громадян достовірною інформацією, підтримати моральний дух суспільства, поширювати історії мужності та взаємодопомоги.

Завдяки цій ініціативі медіа стали фактором єднання нації, інструментом моральної стійкості в умовах війни. Окрім новин, у рамках проекту транслюються освітні ролики, документальні фільми, патріотичні пісні, що популяризують українську культуру та історію. Як зазначає медіааналітик І. Дейнега, марафон «Єдині новини» став прикладом того, як інформаційний простір може бути середовищем виховання громадянської свідомості, а не лише джерелом повідомлень.

Отже, ефективність національно-патріотичного виховання залежить від узгодженої діяльності всіх суб'єктів соціалізації. Сім'я формує емоційно-ціннісну основу любові до Батьківщини; освіта забезпечує інтелектуальний і моральний розвиток; громадські організації створюють умови для практичного патріотизму; держава координує й підтримує виховну політику; медіа транслюють цінності й підтримують інформаційну безпеку. Їхня взаємодія утворює багаторівневу систему впливу, що сприяє становленню

зрілого громадянина-патріота – активного, свідомого, готового діяти на благо держави.

2.3. Форми та методи національно-патріотичного виховання, що застосовуються в Україні

Національно-патріотичне виховання в сучасній Україні розглядається не лише як педагогічний процес, а як стратегічний напрям розвитку держави, спрямований на зміцнення громадянської єдності, формування духовних цінностей, соціальної активності та відповідальності особистості. У сучасних умовах війни, глобалізації та інформаційних викликів саме виховання патріотизму стає основою національної безпеки, морального опору агресії та збереження культурної ідентичності.

Форми й методи патріотичного виховання – це сукупність організаційних, педагогічних і соціально-психологічних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість, почуття й поведінку молоді. Їхнє оновлення зумовлено необхідністю поєднання традиційних і сучасних підходів, інтеграції виховання в усі сфери суспільного життя – освіти, медіа, культуру, військову підготовку, громадську діяльність.

Сучасна система патріотичного виховання має ґрунтуватися на ціннісно-діяльнісному підході, де патріотизм виступає не декларативною ідеєю, а реальною життєвою позицією. Саме тому важливим завданням педагогів, психологів, державних і громадських інституцій є пошук таких форм і методів, які забезпечують внутрішню мотивацію до дії, соціальну активність і духовну зрілість громадянина [35, с.180].

Для наочності представимо в таблиці 2.1 (Додаток 1) форми та методи національно-патріотичного виховання, що застосовуються в Україні та розкриємо кожен з них.

Індивідуальні форми виховання є базовим рівнем системи національно-патріотичного формування особистості. Вони передбачають безпосередній

вплив педагога, наставника або вихователя на світогляд, переконання та поведінку окремого учня чи студента. Головна їхня мета – створення внутрішньої мотивації до саморозвитку, формування патріотичних почуттів як особистісних цінностей. Індивідуальні бесіди, консультації, ведення щоденників саморефлексії чи розроблення персональних виховних проєктів допомагають учневі осмислити власну причетність до національної спільноти.

Метод переконання відіграє тут ключову роль. Він передбачає логічно аргументований вплив через пояснення, бесіду, читання творів, спогадів про героїв, обговорення подій сучасності. Педагог у цьому контексті виступає не як контролюючий, а як моральний провідник, який допомагає дитині або молодій людині осмислити поняття «Україна», «нація», «громадянський обов'язок». Саме через діалог і довіру відбувається внутрішнє прийняття патріотичних цінностей [36, с.595].

Метод самовиховання є природним продовженням попереднього. Його метою є розвиток у молоді самостійності, здатності до самоконтролю, самооцінки й саморозвитку. Практика ведення особистих щоденників, створення індивідуальних планів «корисних справ для України» або участь у волонтерських ініціативах розвивають відповідальність і перетворюють патріотизм на життєву практику.

Групові форми створюють середовище спільної діяльності, у якому формується колективна ідентичність і взаємопідтримка. Саме в групі дитина вчиться співпраці, солідарності, відповідальності за спільну справу. Прикладами є учнівські самоврядування, волонтерські клуби, історико-краєзнавчі гуртки, дебатні спільноти. У таких формах виховання відбувається через досвід спільних рішень, участь у громадських ініціативах, колективне обговорення проблем суспільного життя.

Метод прикладу є провідним у групових формах. Молодь наслідує не лише відомих історичних постатей, а й близьких ровесників, лідерів думок, наставників, які демонструють громадянську позицію. Участь у

волонтерських групах, шкільних проєктах підтримки військових, конкурсах соціальної реклами формує через наслідування активну життєву позицію.

Дискусійні та діалогічні методи допомагають учасникам усвідомити різні погляди на проблему, навчитися аргументувати, слухати, поважати позицію інших. Саме групові обговорення, тренінги, рольові ігри, дебати розвивають критичне мислення та вчать не просто говорити про патріотизм, а жити в суспільстві, де він має практичне втілення.

Масові форми мають особливе емоційне та символічне значення. Вони створюють відчуття причетності до великої спільноти, об'єднаної спільною історією та цінностями. Патріотичні акції, флешмоби, фестивалі, конкурси, свята – це не лише події, а ритуали єднання нації. Учасники переживають колективне піднесення, гордість, духовну спільність, що зміцнює громадянську свідомість.

Основою масових форм є метод емоційно-ціннісного впливу. Він ґрунтується на тому, що емоційне переживання передує формуванню стійких переконань. Через музику, мистецтво, спільний спів Гімну, хвилину мовчання, покладання квітів формується почуття гордості та шани. Це – психологічний механізм, який пробуджує глибинні духовні переживання [19, с.77].

Ігрові та інтерактивні методи (зокрема патріотичні квести, флешмоби, онлайн-вікторини) перетворюють виховання на захопливий процес. Участь у таких заходах не є нав'язуванням, а радше запрошенням до творчої дії. Саме емоційна залученість забезпечує стійкість патріотичних переконань, а спільна гра стає метафорою національного єднання.

Інституційні форми забезпечують системність і послідовність патріотичного виховання, адже вони реалізуються через державні, освітні та культурні інституції. У школах і закладах вищої освіти створюються виховні програми, вводяться курси «Захист України», «Громадянська освіта», діють гуртки «Юний краєзнавець», «Молода варта». Військово-патріотичні табори, музеї, культурні центри стають просторами інтеграції виховання, освіти та громадської активності.

Організаційно-педагогічні методи забезпечують ефективність цих форм. Вони включають планування, координацію діяльності, підготовку педагогічних кадрів, створення виховного середовища. Наприклад, Міністерство освіти і науки розробляє єдині стандарти виховної роботи, що гарантують системний підхід до формування національних цінностей на всіх рівнях освіти.

Сучасна українська освіта базується на принципі інтеграції навчання та виховання, що дозволяє формувати у здобувачів освіти не лише знання, а й систему цінностей. Інтеграційні форми національно-патріотичного виховання реалізуються через включення патріотичного змісту в усі навчальні предмети, зокрема літературу, історію, географію, мистецтво, фізичну культуру. Це створює умови для комплексного формування національної свідомості.

Наприклад, на уроках історії учні аналізують біографії українських діячів як приклади громадянської мужності, на уроках української мови – вивчають художні тексти, що утверджують ідеали свободи й гідності, а на уроках природничих дисциплін обговорюють досягнення українських учених як прояви національної ідентичності. Таким чином, патріотизм перестає бути лише виховною категорією, а перетворюється на змістову складову навчального процесу, яка пронизує всі аспекти освіти [37, с.120].

Інтеграційні методи дозволяють реалізувати міждисциплінарний підхід, що сприяє цілісному розвитку особистості. Зокрема, поєднання історичного, культурного й громадянського компонентів у навчанні сприяє формуванню «всебічно освіченого патріота», який розуміє не лише минуле, а й сучасні виклики державотворення. Такий підхід підтримується Концепцією національно-патріотичного виховання, де інтеграція визначена ключовою педагогічною умовою розвитку громадянської компетентності.

Медіаосвітні методи орієнтовані на розвиток критичного сприйняття інформації, уміння відрізнити правдиві джерела від маніпуляцій. Педагоги й журналісти створюють спільні проекти – наприклад, цикл відеоуроків «Історія нескорених» або «Молодь творить Україну». Вони вчать молодих людей

аналізувати медіаконтент, виявляти ціннісні орієнтири, формувати інформаційний імунітет проти пропаганди.

Комунікативні та аналітичні методи стимулюють учнів до створення власного контенту: відео, блогів, подкастів про українських героїв, традиції, культуру. Це сприяє не лише розвитку цифрової грамотності, а й усвідомленню себе як суб'єкта національної ідентичності в інформаційному просторі. Відтак патріотизм стає не просто темою виховання, а живою практикою цифрового громадянства.

Особливе значення у структурі патріотичного виховання має емоційно-ціннісний компонент, адже почуття – це перший рівень переживання Батьківщини. Без глибокого емоційного зв'язку з культурою, історією, людьми патріотизм стає формальним. Тому сучасні методики спрямовані на виховання емоційної культури любові, гордості, співчуття та вдячності.

Ефективним засобом у цьому напрямі є використання мистецтва – музики, поезії, театру, живопису. Через мистецьке переживання особистість отримує естетичний і духовний досвід, який сприяє формуванню глибокої внутрішньої ідентичності. Наприклад, шкільні театралізовані вистави, присвячені подіям визвольних змагань або сучасній боротьбі українців, створюють умови для переосмислення патріотизму через художній образ [40, с.172].

Також значний потенціал мають психологічні тренінги, арт-терапевтичні практики, рефлексивні щоденники, які допомагають молоді усвідомити власні емоції щодо національних подій. Як показують дослідження Г. Товканець, саме емоційна ідентифікація з народом є основою стійкого громадянського самовизначення. Тому методи, що поєднують раціональне знання й емоційний досвід, є найбільш ефективними у формуванні справжнього патріота.

В умовах повномасштабної війни питання національно-патріотичного виховання набуло виняткової актуальності. Воно стало не просто педагогічною, а екзистенційною потребою суспільства. У цей період

відбувається посилення ролі військово-патріотичних, волонтерських і медійно-просвітницьких форм виховання.

У закладах освіти активно впроваджуються уроки мужності, зустрічі з військовими, психологічні тренінги «Стійкість і віра». Учні беруть участь у створенні патріотичних плакатів, записах відеозвернень до захисників, зборі гуманітарної допомоги. Ці форми не лише виховують любов до Батьківщини, а й виконують терапевтичну функцію, допомагаючи дітям і молоді впоратися з емоційними наслідками війни.

Водночас педагогічна практика довела, що патріотичне виховання у кризовий час має ґрунтуватися на принципах гуманізму, емпатії, підтримки. Педагог виступає провідником цінностей гідності, мужності та взаємодопомоги, а освітній простір перетворюється на осередок моральної стабільності. Такі форми й методи виховання забезпечують збереження духовного здоров'я нації та формують у молодого покоління психологічну готовність до відбудови держави [19, с.77].

Ефективність національно-патріотичного виховання безпосередньо залежить від особистості педагога, його світоглядної позиції, професійної компетентності та здатності надихати. Як зазначає В. Кремень, вихователь має бути не лише носієм знань, а й моральним авторитетом, здатним передавати духовні цінності через власну поведінку. У цьому контексті особистісний приклад є найпотужнішим виховним засобом, адже учні сприймають патріотизм не через слова, а через дії.

Педагогічна майстерність полягає у вмінні перетворювати навчальний процес на виховний, використовуючи кожну ситуацію для формування громадянської позиції. Учитель, який бере участь у волонтерських ініціативах, допомагає армії, організовує збір книг чи речей для переселенців, стає моделлю активного громадянина. Саме через щоденну взаємодію з такими наставниками учні засвоюють морально-етичні норми, притаманні українській нації.

Крім того, важливо, щоб педагогічні колективи діяли узгоджено, створюючи єдиний виховний простір. Це передбачає проведення спільних семінарів, круглих столів, тренінгів, присвячених методикам патріотичного виховання. Висока якість професійної підготовки вчителя визначає, наскільки успішно реалізуються форми і методи виховання у шкільній практиці. Таким чином, педагог виступає не лише транслятором ідей, а й творцем виховного середовища, у якому патріотизм набуває конкретного змісту [41, с.203].

Результативність форм і методів патріотичного виховання залежить від дотримання певних педагогічних умов:

- єдність пізнавального, емоційного й діяльнісного компонентів;
- особистісна зорієнтованість виховання; інтеграція виховання з реальними життєвими подіями;
- використання позитивного медійного середовища.

Таким чином, форми та методи національно-патріотичного виховання в Україні становлять єдину багаторівневу систему, що поєднує індивідуальне, групове, масове, інституційне та цифрове середовище. Кожен рівень має свої педагогічні цілі, способи впливу та психологічні механізми, проте всі вони спрямовані на спільний результат – формування громадянина, який усвідомлює власну відповідальність перед державою, суспільством і майбутніми поколіннями.

Ефективність такої системи залежить від взаємодії традиційних та інноваційних підходів, поєднання раціонального й емоційного компонентів, інтеграції патріотичного виховання в освітній і медійний простір. Сучасне покоління українців, виховане в такому середовищі, здатне не лише зберігати, а й активно розвивати духовну й культурну спадщину народу, утверджуючи ідеали свободи, гідності й єдності. Отже, подальший розвиток форм і методів національно-патріотичного виховання має відбуватися у напрямі модернізації, з урахуванням потреб сучасної молоді й вимог воєнного часу.

Висновок до 2 розділу

Проведений аналіз засвідчив, що система національно-патріотичного виховання в Україні має цілісну, багаторівневу структуру, яка поєднує нормативно-правові, інституційні, соціальні та педагогічні складові. На основі дослідження нормативно-правової бази (Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», Концепція національно-патріотичного виховання, накази та листи МОН, інші урядові документи) встановлено, що держава забезпечує стратегічну основу цього процесу, визначаючи його мету, пріоритети, механізми реалізації та очікувані результати.

Дослідження об'єктів і суб'єктів патріотичного виховання дозволило визначити, що ключову роль у цьому процесі відіграють сім'я, освітні заклади, громадські організації, держава та медіа. Саме вони забезпечують безперервність і системність формування національної свідомості особистості від дитинства до дорослого життя. Вплив кожного з цих суб'єктів має свою специфіку: родина формує первинні моральні орієнтири, школа забезпечує ціннісно-світоглядне виховання, громадські організації сприяють соціальній активності, а медіа – поширенню національної ідеї та героїчного прикладу.

Важливе значення мають і форми та методи національно-патріотичного виховання, що реалізуються у практиці освітніх закладів. Вони охоплюють як традиційні (уроки мужності, краєзнавчі заходи, культурно-мистецькі події), так і інноваційні (інтерактивні платформи, медіапроекти, волонтерські ініціативи, цифрові кампанії) підходи. Методи переконання, прикладу, діяльності, емоційно-ціннісного впливу та самовиховання забезпечують цілісний вплив на інтелектуальну, емоційну та поведінкову сфери особистості.

Таким чином, другий розділ підтверджує, що ефективне національно-патріотичне виховання в Україні можливе лише за умов поєднання державної політики, громадянської активності, педагогічної майстерності та медійної культури.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЧАСТИНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

3.1. Визначення пріоритетних напрямів розвитку національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз

У сучасних умовах гострих викликів – військова агресія, інформаційна війна, глобалізація, зростання міграції, кризи цінностей – питання виховання патріотизму стає не просто педагогічною задачею, а складовою національної безпеки. Під пріоритетними напрямами розвитку національно-патріотичного виховання розуміються ті стратегічні орієнтири, які мають забезпечити адаптацію системи виховання до нових загроз та викликів. Щоб бути ефективним, патріотичне виховання має орієнтуватися не лише на традиційні форми, але й на актуалізацію цінностей, розбудову свідомої громадянської позиції, стійкості особистості та здатності до дій у кризових ситуаціях.

Нормативно-правові документи України – зокрема Указ Президента України № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» – офіційно визначають «основні напрями розвитку національно-патріотичного виховання», серед яких: формування національної свідомості, патріотичного світогляду, духовно-моральних цінностей, готовності громадян до захисту незалежності й територіальної цілісності держави. Сьогодні, коли зовнішня та внутрішня безпекові ситуації стають складнішими, потреба узгодження пріоритетів виховання з державними актуальними викликами – очевидна [4].

Методологічно обґрунтовано, що вибір пріоритетних напрямів має спиратися на аналіз загроз (зокрема інформаційних, культурно-ідеологічних, воєнно-патріотичних), стану громадянської свідомості, молодіжних настроїв, освітнього середовища. Саме такий підхід дозволяє визначити стратегічні напрями, які є водночас актуальними й дієвими, та створити систему виховання, здатну забезпечити стійкість особистості, громади й держави.

Одним із ключових пріоритетів є формування національної свідомості, що включає усвідомлення власної належності до української нації, розуміння історичного минулого, традицій, культури, державних символів. В умовах сучасної агресії цей напрям має окрему вагу: молодь має не лише знати історію, а й усвідомлювати її зв'язок із сучасністю, бути здатною опиратися спотворенням фактів і дезінформації. Як зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання, одним із завдань є «відновлення й вшанування національної пам'яті», «утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська».

Реалізація цього пріоритету передбачає: оновлення змісту форм і методів краєзнавчої роботи, музеєфікацію сучасних подій, проекти історичної просвіти, інтеграцію цифрових ресурсів з теми державотворення, розробку сценаріїв уроків, що відповідають новітнім викликам. Цей напрям також включає розвиток науково-методичного забезпечення – підручників, посібників, інтерактивних платформ – з метою забезпечення якісного формування історичної ідентичності [20, с.64].

У контексті загроз інформаційної війни молодь стає уразливою до маніпуляцій; тому стабільність національної свідомості виступає фактором стійкості держави. Саме тому цей пріоритет має бути інтегрований у систему освіти, громадської роботи, медіаактивності, а також підтриманий державними інституціями – як частина стратегічного забезпечення національної безпеки.

Другим пріоритетом є формування громадянської позиції та готовності до захисту держави. Це означає, що патріотичне виховання має орієнтуватися не лише на емоцію та знання, але й на конкретну дію – участь у волонтерстві, територіальній обороні, захисті прав людини, відповідальному поведженні. У сучасних умовах, коли державність перебуває під прямою загрозою, готовність громадянина до захисту національних інтересів стає фундаментальною. Нормативні документи відображають це: стратегія

передбачає «готовність громадян до захисту незалежності та територіальної цілісності України».

Практична реалізація включає програми допризовної підготовки, клуби юних патріотів, військово-спортивні ініціативи, волонтерські проекти у школах та громадах. Також це означає підвищення престижу служби у Силах Оборони, створення умов для громадянської та військової відповідальності. Ключовим моментом є інтеграція громадянської активності у виховний процес: участь у допомозі постраждалим, відбудова інфраструктури, інформаційній роботі з протидії дезінформації. Такий підхід формує дієвого патріота, який не лише любить свою країну, а й діє в її інтересах – що має особливе значення саме у ситуації загрози [22, с.130].

Третім пріоритетом виступає розвиток духовно-моральних цінностей, які лежать в основі патріотизму – гідність, честь, свобода, взаємоповага, солідарність. У контексті сучасного протистояння ці цінності підсилюють стійкість суспільства та сприяють консолідації навколо державної ідеї. Концепція наголошує на «вихованні духовних цінностей українського патріота» та «формуванні готовності служити державі».

Цей напрям передбачає системну роботу з підвищення морального та громадянського капіталу: через мистецтво, літературу, громадську діяльність, культурно-освітні проекти, волонтерство. Важливою є також робота з толерантністю, міжкультурним діалогом, повагою до прав людини – що дозволяє протистояти ідеологічним викликам та радикалізму.

У сучасних умовах, коли багато громадян переживають травми від війни, внутрішньої міграції, соціального напруження, цей пріоритет також має терапевтичний ефект: формує психологічну стійкість, взаємодопомогу, згуртованість, здатність діяти у команді. Це зміцнює соціальне середовище і створює фундамент для сталого розвитку держави.

Сьогодні одним із найважливіших пріоритетів є інформаційна та медіа компетентність громадян, здатність протидіяти дезінформації, критично сприймати повідомлення, формувати власну позицію. У сучасній війні

інформація стала полем бою, тому патріотичне виховання має включати цифровий вимір – розвиток навичок медіаграмотності, створення патріотичного контенту, участі у цифрових волонтерських ініціативах. Документи зазначають необхідність «забезпечення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації» як частини системи виховання.

Це означає, що пріоритет пов'язаний з інтеграцією сучасних технологій: онлайн-платформи, соціальні мережі, віртуальні музеї, блоги, медіа-проекти. У процесі виховання молодь має не лише споживати, але й виробляти інформацію про патріотизм, державу, культуру. Цей напрям також передбачає розвиток цифрових кампаній, інформаційних флешмобів, створення патріотичних підкастів, відеоісторій, використання гейміфікації. Таким чином формується цифровий патріот, здатний діяти у сучасному інформаційному просторі, захищати інформаційний простір держави та посилювати громадянську активність [23, с.491].

У контексті воєнної агресії України пріоритетом стає військово-патріотична підготовка молоді, формування культури оборони і готовності до захисту держави. Це не означає лише військову службу, але й виховання поваги до захисників, участі у волонтерських системах, розвитку громадянської оборони, територіальної самоорганізації. Як зазначено у статті про військово-патріотичне виховання: «його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози».

Необхідні заходи – створення клубів допризовної підготовки, молодіжних центрів оборонної тематики, волонтерських груп, участь у військових заходах, впровадження предмету «Захист України» на високому рівні. Важливою є психологічна підготовка – виховання витримки, відповідальності, готовності до самопожертви задля держави. Цей пріоритет має стратегічний характер: він пов'язує систему виховання з питаннями безпеки держави і формує покоління, спроможне виконувати громадянські і

конституційні обов'язки. У довгостроковій перспективі це є передумовою самозахисту держави, збереження її суверенітету і територіальної цілісності.

Окрім безпекового аспекту, пріоритетом стає формування патріотизму через призму сталого розвитку – екологічної свідомості, соціальної солідарності, економічної відповідальності. Україна, яка в процесі відбудови, має також виховувати покоління, здатне дбати про довкілля, ефективно використовувати ресурси, розвивати громадянське підприємництво.

Цей напрям набуває значення у зв'язку з глобальними викликами – кліматичними змінами, енергетичною безпекою, демографічними зрушеннями. Патріотичне виховання в такому ключі сприяє формуванню громадян, які не просто люблять свою країну, а діють заради її сталого майбутнього – впроваджують волонтерські екопрограми, беруть участь у громадських проєктах відновлення інфраструктури, місцевого розвитку. Інтеграція цього напрямку у виховну політику дозволяє поєднати державницьку ідею з щоденною соціальною практикою і підсилити почуття відповідальності за державу, її природу, економіку та громадянське суспільство [26, с.374].

Розглядаючи практичний вимір реалізації пріоритетних напрямів розвитку національно-патріотичного виховання, варто відзначити, що в сучасній Україні сформовано широкий спектр дієвих моделей, які поєднують державну політику, громадянську активність, освітні ініціативи та медіа-підтримку. Їх ефективність ґрунтується на узгодженій роботі суб'єктів виховного процесу, застосуванні інноваційних форм і створенні емоційно насиченого освітнього середовища.

Одним із найяскравіших прикладів реалізації напрямку формування національної свідомості та історичної пам'яті є проєкти Українського інституту національної пам'яті, зокрема «Майдан: історія свободи», «Герої нашої доби» та інтерактивні виставки «Україна: шлях до незалежності». Вони забезпечують глибоке осмислення подій минулого, сприяють формуванню історичної відповідальності та гордості за українську державність. У закладах

освіти цей напрям реалізується через уроки пам'яті, шкільні музеї, тематичні тижні історії, експедиції, зустрічі з ветеранами війни. Наприклад, у багатьох школах проводяться інтерактивні заходи «Жива історія», під час яких учні представляють історичні постаті, дискутують про події визвольної боротьби, що дозволяє інтегрувати пізнавальний і виховний компоненти. Цей напрям особливо актуальний нині, коли українське суспільство переживає новий етап боротьби за свободу і потребує оновленого осмислення своєї історичної місії.

Другий напрям – формування громадянської позиції та готовності до захисту держави – проявляється через масштабні програми співпраці освітніх установ і військових структур. У школах упроваджено предмет «Захист України», що охоплює елементи військово-патріотичної, правової та громадянської підготовки. У закладах вищої освіти створюються осередки резервістської підготовки, а для молоді діють військово-спортивні клуби, як-от «Патріот», «Джура», «Сокіл». Всеукраїнська гра «Джура» стала моделлю виховання громадянина-захисника, який усвідомлює свій обов'язок перед державою, володіє навичками командної роботи, самодисципліни, ініціативності. У практиці позашкільної освіти діють волонтерські табори, молодіжні курси виживання, заходи на підтримку військових і переселенців [29, с.112].

Наступним напрямом є розвиток духовно-моральних цінностей і культури відповідальності, який реалізується через інтеграцію духовного, мистецького та морального виховання. Освітні заклади проводять акції «Людяність об'єднує», «Добро починається з тебе», тижні добрих справ, творчі конкурси, спрямовані на розвиток емпатії, доброти, чесності, поваги до старших. Водночас у рамках Концепції духовно-морального розвитку громадянина розробляються освітні модулі, які поєднують філософію гідності, гуманізму та національної єдності. Так, у низці шкіл Києва та Львова діють «Школи гідності», де учні вивчають морально-етичні аспекти громадянської поведінки, беруть участь у тренінгах з лідерства та проєктній діяльності соціального спрямування. Важливо, що ці програми базуються на

педагогічних ідей В. Сухомлинського, який розглядав любов до людини як основу патріотизму.

Окремої уваги заслуговує інформаційно-медійний напрям, спрямований на формування цифрового патріотизму й медіаграмотності. У цьому контексті активно діють державні та громадські програми, зокрема «Фільтр» (Міністерство культури та інформаційної політики), «Медіаграмотність у дії», «Детектор медіа». Їхня мета – навчити молодь критично сприймати інформацію, розпізнавати маніпуляції, поширювати правдиві відомості про події в Україні. Водночас соціальні мережі стали платформою нової форми патріотизму: інформаційні кампанії «Вір у ЗСУ», «Кожен донат – крок до перемоги», створення волонтерських чатів і Telegram-спільнот демонструють, що цифровий простір перетворився на арсенал національної солідарності. Педагогічні колективи використовують TikTok, Instagram, YouTube як інструменти поширення національних символів, пісень, культурних традицій, що сприяє створенню позитивного іміджу України серед молоді [31, с.20].

П'ятий напрям військово-патріотична підготовка – має особливу вагу в умовах війни. Її завдання полягає не лише у формуванні бойових навичок, а й у розвитку моральної готовності до служіння державі. У закладах середньої освіти проводяться уроки мужності, зустрічі з ветеранами, меморіальні акції «Сини України», тематичні виставки про героїв Збройних сил. У громадах діють молодіжні військові табори, курси домедичної допомоги, базові тренінги з виживання та волонтерства. Наприклад, ініціатива «Юна гвардія патріотів», започаткована у Дніпрі, охоплює підлітків і студентів, які вчаться азів військової справи, лідерства та психологічної стійкості.

Важливим практичним напрямом стає також патріотичне виховання через ідею сталого розвитку. Його реалізація спрямована на формування відповідального ставлення до довкілля, ресурсів, спільноти. Школи організовують екоакції «Зелена Україна», волонтерські проекти з висадження дерев, прибирання парків, переробки сміття. У цьому контексті патріотизм тлумачиться як любов до рідної землі, прагнення зберегти її красу й

природний потенціал для майбутніх поколінь. Освітні ініціативи на кшталт «Zero Waste School» (ГО «Україна без сміття») поєднують екологічне та національне виховання, демонструючи, що справжній патріот дбає про своє середовище. Елементи сталого розвитку дедалі частіше інтегруються в навчальні програми та виховні години, створюючи зв'язок між екологічною культурою, економічною свідомістю та національною відповідальністю.

Важливим чинником ефективності всіх зазначених напрямів є їхня взаємодія. Наприклад, освітній проєкт «Плекаємо Україну» поєднує історичну пам'ять, громадянську активність, духовні цінності та медійну грамотність, реалізуючи міждисциплінарний підхід. Такі ініціативи демонструють, що сучасне патріотичне виховання неможливо звести до окремих заходів – воно потребує системності, синергії та безперервності [37, с.120].

У підсумку можна зазначити, що практичні моделі патріотичного виховання в Україні ґрунтуються на інтеграції трьох основних принципів: усвідомлення – дія – відповідальність. Усвідомлення забезпечує духовну глибину, дія – соціальну активність, а відповідальність – стабільність та розвиток суспільства. Синтез цих принципів формує покоління громадян, здатних не лише переживати любов до Батьківщини, а й конкретно реалізовувати її у щоденній поведінці, професійній діяльності та громадянській позиції. Саме такі практики є фундаментом державотворення, що спирається на активну участь кожного у розбудові сильної, демократичної й морально стійкої України.

Пріоритетні напрями розвитку національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз охоплюють: формування національної свідомості та історичної пам'яті; розвиток громадянської позиції та готовності до захисту; утвердження духовно-моральних цінностей; інформаційно-медіаційну компетентність; військово-патріотичну підготовку; патріотичне виховання у контексті сталого розвитку. Кожен із цих напрямів є взаємопов'язаним і потребує синергетичної реалізації у системі освіти, громадському житті, державній політиці й медіа.

3.2. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення змісту, форм та методів національно-патріотичного виховання на різних рівнях (освіта, громадянське суспільство, державна політика)

У сучасних умовах соціокультурних і безпекових викликів питання вдосконалення національно-патріотичного виховання набуває особливого значення. Українське суспільство переживає період глибоких трансформацій, коли патріотизм із декларативного поняття перетворюється на практичну життєву необхідність, що визначає єдність нації, громадянську активність і стійкість держави. Відтак, потребує оновлення вся система патріотичного виховання – від концептуального змісту до конкретних форм і методів реалізації на рівнях освіти, громадянського суспільства та державної політики.

Передусім модернізація змісту національно-патріотичного виховання в освітньому просторі має ґрунтуватися на ціннісно-смысловому підході, який розглядає патріотизм як внутрішню моральну якість особистості, а не лише як зовнішню громадянську лояльність. Традиційне розуміння виховання, що орієнтувалося на засвоєння символів, лозунгів і знань про державу, має поступитися місцем глибшому усвідомленню приналежності до національної спільноти, відповідальності за її майбутнє, здатності до дії та рефлексії. У цьому контексті в освітніх програмах доцільно посилити гуманітарну складову – історико-культурну, етичну, філософську – через упровадження міждисциплінарних курсів національної ідентичності, громадянської культури та соціальної відповідальності. Такий підхід сприятиме формуванню не лише знань, а й стійких переконань, емоційного зв'язку з Батьківщиною [38, с.9].

У межах шкільної освіти важливо перейти від формального проведення виховних заходів до створення системи виховного середовища, яке б пронизувало всі аспекти життя закладу. Це передбачає інтеграцію патріотичного змісту у викладання навчальних предметів, позакласну діяльність, волонтерські ініціативи, взаємодію учнів, учителів і батьків.

Патріотичне виховання має стати частиною освітнього клімату – не епізодичною подією, а повсякденною педагогічною практикою, що базується на прикладах, співучасті, проєктній діяльності. Наприклад, створення шкільних волонтерських штабів, участь у благодійних акціях, партнерство зі Збройними силами України чи територіальною громадою перетворюють абстрактні ідеї патріотизму на реальні вчинки. Важливо також розвивати компетентнісний підхід: учні повинні не лише знати історію чи символіку, а й уміти діяти – організувати події, комунікувати, захищати власну позицію.

Вищі навчальні заклади, у свою чергу, мають стати центрами сучасного патріотичного мислення, де поєднуються освіта, дослідження й активне громадянство. Патріотичне виховання у вишах не може обмежуватись участю у святкових заходах; воно повинно реалізовуватися через проєктні лабораторії, дебатні клуби, школи лідерства, освітні волонтерські програми. Особливу роль слід відвести розвитку критичного мислення та медіаграмотності, адже сучасний патріот – це не лише той, хто любить свою країну, а й той, хто вміє захищати її в інформаційному просторі, протидіяти пропаганді, виявляти фейки, підтримувати правдиву національну позицію. У цьому контексті варто розробити стандартизовані модулі медіаосвіти патріотичного спрямування, які б поєднували інформаційну безпеку, цифрову культуру та цінності демократії [40, с.172].

Важливим завданням є вдосконалення системи підготовки педагогів. Учитель як носій цінностей є центральною постаттю у процесі виховання громадянина. Тому педагогічна освіта має передбачати не лише методичну, а й ідеологічно-сміслову підготовку. Вчитель повинен усвідомлювати, що патріотизм не зводиться до декларацій, а виявляється у його власній поведінці, у ставленні до колег, учнів, у готовності діяти відповідально. Необхідно створювати курси підвищення кваліфікації, спрямовані на формування громадянської компетентності педагогів, розвиток навичок фасилітації, діалогу, культурної рефлексії. Освітня політика має забезпечити міжгалузеву

інтеграцію – поєднання педагогічної, соціальної, культурної та інформаційної сфер задля єдиної мети виховання активного патріота-громадянина.

На рівні громадянського суспільства вдосконалення форм і методів патріотичного виховання має здійснюватися через розвиток горизонтальних зв'язків – об'єднання освітніх закладів, громадських організацій, медіа та місцевих громад. В Україні вже діють потужні громадські ініціативи, спрямовані на підтримку армії, збереження культурної спадщини, розвиток волонтерства, однак їм бракує системності й методичної підтримки. Рекомендовано створювати мережі співпраці між громадами, школами, молодіжними центрами, які б реалізовували спільні програми патріотичного виховання. Такі ініціативи можуть включати локальні проекти культурного відродження, краєзнавчі фестивалі, акції соціальної єдності, освітні хаби для ветеранів та молоді. Громадські організації мають потенціал бути не лише учасниками, а й модераторами ціннісних діалогів у суспільстві, розвиваючи у молоді навички критичного осмислення національної ідеї та розуміння спільного блага [41, с.204].

Удосконалення патріотичного виховання на рівні державної політики потребує перегляду стратегічних документів і розширення їх практичного виміру. Наявні концепції та стратегії мають бути адаптовані до сучасних викликів – війни, гібридних загроз, інформаційної агресії. Держава повинна забезпечити цілісність і наступність політики патріотичного виховання, уникаючи декларативності. Одним із кроків має стати створення міжвідомчого координаційного центру, який би об'єднував Міністерство освіти і науки, Міністерство культури, Міністерство молоді, оборонні структури та громадський сектор. Його завданням буде розробка комплексних програм виховання, що охоплюють різні вікові групи, від дітей до дорослого населення.

Особливої уваги заслуговує удосконалення системи інформаційної політики держави. У сучасному світі формування патріотизму нерозривно пов'язане з інформаційними впливами, медіа і культурним простором. Важливо, щоб держава не лише протидіяла деструктивним наративам, а й

створювала позитивні медійні образи України, популяризувала успішні приклади героїзму, наукових досягнень, культурного багатства. Підтримка національного кінематографу, музики, документальних фільмів, спрямованих на розкриття української ідентичності, є не просто культурною політикою – це стратегія національної безпеки. У системі державного управління доцільно також передбачити освітні медіа-платформи для молоді, які формуватимуть позитивну самоідентифікацію й довіру до держави [19, с.83].

Окремий напрям удосконалення – розвиток патріотизму через місцеве самоврядування. Місцеві громади є простором, де патріотичне виховання набуває конкретного змісту через участь громадян у вирішенні суспільно важливих питань. Варто розширювати практику проведення місцевих проєктів пам'яті, конкурсів громадських ініціатив, шкільних парламентів, молодіжних рад. Це сприятиме відчуттю причетності, розумінню, що любов до Батьківщини починається з відповідальності за власну громаду, місто, вулицю. Взаємодія між освітніми інституціями, органами влади та активістами створює підґрунтя для розвитку локального патріотизму – основи державного.

Варто підкреслити, що вдосконалення змісту й форм патріотичного виховання не може здійснюватися ізольовано від психологічного аспекту. У часи війни та соціальних потрясінь важливо не лише формувати громадянські почуття, а й підтримувати емоційну стійкість, віру в майбутнє, здатність до співпереживання. Тому у виховних програмах доцільно посилювати роль арт-терапії, культурних практик, музики, театру як засобів відновлення національного духу. Саме через емоційно-психологічну сферу людина глибше переживає свою причетність до народу та відчуває єдність із ним [20, с.64].

У процесі вдосконалення системи національно-патріотичного виховання особливе значення має створення інноваційного освітньо-виховного середовища, яке забезпечуватиме формування громадянських компетентностей через діяльність, діалог та соціальну практику. Одним із сучасних підходів є реалізація принципу «патріотизму дії», коли виховання переходить від декларативного рівня до конкретних соціальних ініціатив.

Молодь має не лише засвоювати ідеї патріотизму, а й мати можливість реалізувати їх у соціально значущих проєктах. Це можуть бути екоініціативи, волонтерські рухи, допомога Збройним силам, організація заходів для дітей внутрішньо переміщених осіб чи ветеранів війни. Такі практики сприяють інтеграції морального та громадянського виховання, розвивають соціальну відповідальність і відчуття причетності до національної спільноти.

Не менш важливим напрямом оновлення є впровадження інтерактивних методів виховання, які забезпечують особистісну залученість вихованців. На зміну монологічним формам має прийти діалог, у якому кожен учасник може висловити власну думку, поділитися досвідом, поставити запитання. Методика фасилітованих дискусій, рольових ігор, форум-театрів, дебатів і тренінгів сприяє розвитку критичного мислення, етичного судження, аргументованої позиції – тих якостей, що становлять основу зрілого патріотизму. Наприклад, інтерактивні проєкти на тему «Що означає бути українцем сьогодні?» або «Цінності свободи у щоденному житті» дозволяють студентам і школярам не лише рефлексувати, а й формувати власний світогляд, співвідносити національну ідентичність із особистим досвідом [21, с.77].

У системі професійної освіти патріотичне виховання має бути інтегроване у процес підготовки фахівців різних галузей. Ідея патріотизму повинна реалізовуватися не лише у гуманітарних, а й у технічних, економічних, медичних, мистецьких спеціальностях. Це передбачає формування професійного патріотизму – готовності використовувати свої знання й уміння на благо держави, відповідально ставитися до своєї роботи, розуміти її соціальну значущість. У цьому контексті важливо розвивати корпоративні цінності, засновані на етичних принципах взаємопідтримки, чесності, відповідальності, що зміцнює не лише професійне середовище, а й національний моральний фундамент.

Одним із ключових завдань сучасної державної політики у сфері патріотичного виховання має стати створення системи моніторингу

ефективності виховних практик. Наразі в Україні існує значна кількість програм, але бракує узгоджених механізмів їх оцінювання. Необхідно розробити єдині критерії та показники ефективності, які дозволять аналізувати динаміку розвитку патріотичних установок, громадянських компетентностей, рівень соціальної активності молоді. Це можуть бути анкетування, соціологічні дослідження, контент-аналіз виховних програм, відстеження участі молоді у громадських ініціативах. Такий підхід дозволить не лише вимірювати результати, а й виявляти прогалини, підвищувати якість державних і освітніх рішень [22, с.127].

Важливим напрямом удосконалення є цифровізація патріотичного виховання. Сучасна молодь живе у віртуальному світі, тому національно-патріотичні ідеї мають бути представлені у форматах, близьких до молодіжної культури. Розробка освітніх платформ, мобільних застосунків, інтерактивних онлайн-курсів, блогів, подкастів, документальних відеопроєктів дозволяє досягати більшої залученості та емоційного впливу. Наприклад, створення цифрових музейних експозицій, віртуальних турів місцями героїчної слави чи інтерактивних карт української культурної спадщини формує у молоді цілісне уявлення про історію та сучасність країни. Цифрове патріотичне виховання має стати інструментом не лише поширення знань, а й консолідації молоді в умовах гібридних загроз і дезінформаційних атак.

Оновлення підходів до патріотичного виховання також потребує інтеркультурного виміру, який сприятиме толерантності та єдності українського суспільства. Україна є багатонаціональною державою, де мирне співіснування, взаємоповага і культурне різноманіття виступають базовими засадами патріотизму. Виховні програми мають показувати, що любов до Батьківщини не суперечить визнанню різних культурних традицій і мовних ідентичностей. Навпаки, усвідомлення багатогранності української нації зміцнює почуття спільності. Тому в практику доцільно впроваджувати проєкти культурного обміну, фестивалі етнічних культур, програми

міжрегіонального партнерства, які допомагають долати стереотипи й виховують громадян глобально відкритого, але національно свідомого типу.

Особливої уваги заслуговує питання психологічного супроводу патріотичного виховання в умовах війни. Значна частина дітей і молоді пережила травматичний досвід, втрату близьких або вимушене переселення. У таких умовах патріотизм має будуватися не на примусі, а на емпатії, підтримці, розумінні. Шкільні психологи, соціальні педагоги й класні керівники повинні працювати над формуванням позитивної самоідентичності, почуття гідності, віри в майбутнє країни. Корекційно-розвивальні програми, арт-терапевтичні практики, групи психологічної підтримки допомагають зняти напруження та відновити внутрішній ресурс особистості. Лише через турботу і прийняття можна виховати справжнього патріота, який любить країну не зі страху, а з глибокої вдячності й усвідомлення [23, с.491].

Варто також підкреслити, що успішне вдосконалення змісту і форм патріотичного виховання неможливе без ефективної міжінституційної співпраці. Освітні заклади, громадські об'єднання, церкви, медіа, волонтерські рухи мають діяти синхронно, утворюючи єдину мережу виховних впливів. У цьому контексті доцільно створювати регіональні координаційні ради з питань патріотичного виховання, які б об'єднували представників різних секторів. Така взаємодія дозволить формувати спільні стратегії, обмінюватися досвідом, уникати дублювання зусиль та посилювати ефект виховного впливу.

Отже, вдосконалення системи національно-патріотичного виховання передбачає комплексний, багаторівневий підхід, у якому поєднуються освіта, громадянське суспільство та державна політика. Кожен із цих рівнів має власні механізми, але спільну мету – формування активного, відповідального, духовно зрілого громадянина. Тільки завдяки інтеграції, співпраці та спільній ціннісній орієнтації можна створити цілісну систему, що забезпечить відтворення патріотизму як життєвої норми, моральної основи та рушійної сили національного розвитку. Сучасна система національно-патріотичного виховання потребує не лише методичного, а насамперед ціннісного

оновлення. Йдеться про зміну філософії – від виховання «для держави» до виховання «заради людини, яка творить державу». Патріотизм у цьому розумінні постає як внутрішній моральний стрижень, що об'єднує індивідуальну свободу, відповідальність і гідність.

3.3. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у національно-патріотичному вихованні та протидії дезінформації. Прогнозування впливу ефективного національно-патріотичного виховання на зміцнення національної безпеки України

Сучасне українське суспільство переживає епоху глобальних змін, у якій інформація стала одним із найпотужніших ресурсів розвитку та водночас інструментом впливу. У контексті війни, гібридних загроз і постійних спроб маніпулювання свідомістю громадян роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у сфері виховання набуває особливої ваги. Від того, як формуються цінності, ідеали, світогляд молоді в інформаційному просторі, залежить не лише культурна ідентичність народу, а й стійкість держави до зовнішніх деструктивних впливів. Саме тому питання інтеграції ІКТ у процес національно-патріотичного виховання потребує глибокого осмислення як стратегічного напрямку державної політики і педагогічної практики.

Національно-патріотичне виховання в інформаційному суспільстві перестає бути локальним освітнім процесом – воно трансформується у форму комунікаційної взаємодії, де кожен громадянин виступає одночасно і споживачем, і творцем контенту. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують можливість безпосереднього впливу на масову свідомість, сприяють поширенню ціннісних орієнтирів, історичної пам'яті, формуванню національної гордості. Проте, за відсутності належного виховного супроводу, ці самі технології можуть стати каналом поширення дезінформації, пропаганди та фейкових наративів, що руйнують духовну єдність суспільства.

Тому використання ІКТ у патріотичному вихованні має спиратися на принципи свідомої комунікації, критичного мислення та медіаграмотності.

Першочерговою умовою ефективного застосування інформаційних технологій у вихованні є формування у дітей і молоді критичного ставлення до інформаційних потоків. Це передбачає розвиток уміння аналізувати джерела, відокремлювати факти від оцінок, виявляти маніпулятивні техніки. Освітні програми мають включати курси медіаграмотності, уроки інформаційної безпеки, практичні заняття з аналізу медіатекстів. Уже сьогодні в українських школах реалізуються ініціативи «Медіаграмотність у дії», «Фільтр», «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», спрямовані на формування культури споживання інформації. Такі програми не лише вчать протидіяти дезінформації, а й виховують активну громадянську позицію – готовність відстоювати правду, підтримувати національні інтереси у цифровому середовищі [25, с.10].

Особливе місце у сучасному вихованні займають цифрові платформи та соціальні мережі, які стали простором формування ідентичності молоді людини. Саме тут виникають нові форми комунікації, обговорюються суспільно важливі теми, відбувається обмін ідеями. Використання соціальних медіа для патріотичного виховання має базуватися не на адміністративному контролі, а на створенні привабливого, змістовного і правдивого контенту, який би стимулював позитивну самоідентифікацію. Так, популяризація українських героїв, культурних символів, народних традицій у форматі коротких відео, блогів, подкастів чи цифрових історій дозволяє формувати почуття гордості та єдності серед молоді. Успішними прикладами є державні та волонтерські проєкти «United 24», «Залізні серця», «Музика спротиву», що використовують сучасні ІКТ для поширення національних цінностей через інструменти креативної культури.

Водночас важливо розуміти, що інформаційні технології не лише формують, а й тестують рівень національної свідомості. У часи кризи саме цифрові платформи стають ареною інформаційного протистояння. Тому

підвищення інформаційної стійкості населення має стати невід'ємною частиною патріотичного виховання. Вихователь, педагог або медіаосвітянин повинен не просто передавати знання, а навчати стратегій інформаційного самозахисту – вмінню протидіяти інформаційним атакам, перевіряти достовірність фактів, формувати власну аргументовану позицію. Це особливо актуально в умовах війни, коли фейкові новини, маніпулятивні відео та дезінформаційні кампанії спрямовані на підрив довіри до українських інституцій, армії чи міжнародних партнерів [27, с.123].

Інформаційно-комунікаційні технології стають потужним інструментом не лише в освіті, а й у створенні спільнот національної солідарності. Онлайн-курси, віртуальні музеї, освітні проекти, цифрові архіви героїв – усе це сприяє інтеграції історичної пам'яті у повсякденне життя. Наприклад, віртуальні виставки Українського інституту національної пам'яті або онлайн-проекти «Герої не вмирають» і «Армія нескорених» дозволяють молоді пізнавати історію через емоційно насичені мультимедійні формати. Такі ресурси не лише інформують, а й виховують глибоку повагу до захисників, до державних символів і культурних надбань України.

Поряд із цим, ІКТ відкривають можливість для глобального представлення української ідентичності у світі. Патріотичне виховання в цифрову добу має двовимірний характер: внутрішній – формування національної єдності, і зовнішній – презентація українських цінностей перед міжнародною спільнотою. Створення англomовних платформ, цифрових музеїв, сторінок у соціальних мережах, присвячених українській культурі, історії, боротьбі за свободу, забезпечує міжнародну підтримку і формує позитивний імідж країни. Таким чином, національно-патріотичне виховання в умовах ІКТ стає елементом культурної дипломатії, що підсилює позиції України у світовому інформаційному просторі [30, с.59].

Однак ефективне використання технологій потребує належного кадрового забезпечення та педагогічної готовності. Багато вчителів і вихователів ще не мають достатньої підготовки для інтеграції цифрових

інструментів у виховний процес. Тому актуальним завданням є підготовка педагогів нової генерації – фахівців, які володіють навичками створення мультимедійного контенту, ведення освітніх блогів, організації віртуальних заходів і дискусій. Такі вчителі повинні бути не лише носіями знань, а й модераторами ціннісного діалогу в цифровому середовищі. У цьому контексті варто розробити державні програми підвищення цифрової компетентності педагогів з акцентом на патріотичне виховання та медіаосвіту.

Важливо наголосити, що інформаційно-комунікаційні технології у національно-патріотичному вихованні виконують не лише освітню, а й психологічно-консолідуючу функцію. В умовах воєнних дій вони допомагають створити відчуття спільності, взаємопідтримки, духовної єдності. Онлайн-платформи, що об'єднують волонтерів, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів чи освітян, стають простором взаємодопомоги й моральної підтримки. Вони сприяють зміцненню довіри до суспільних інститутів, формують переконання, що навіть у найскладніших умовах нація залишається згуртованою [31, с.18].

Переходячи до питання прогнозування впливу ефективного національно-патріотичного виховання на національну безпеку, слід відзначити, що цей вплив є багатовимірним і системним. По-перше, він проявляється у зміцненні соціальної єдності та внутрішньої стійкості суспільства. Патріотично виховані громадяни демонструють вищий рівень довіри до державних інституцій, готовність до колективної дії, опірність до деструктивних впливів. Це безпосередньо впливає на стабільність держави, адже соціальна солідарність є одним із найпотужніших чинників протидії гібридним загрозам.

По-друге, ефективне національно-патріотичне виховання сприяє підвищенню обороноздатності країни через формування громадянської відповідальності, дисципліни, готовності до самопожертви заради спільного добра. Молодь, вихована в дусі патріотизму, стає рушійною силою суспільних змін, здатною мобілізувати ресурси на захист країни. Таким чином, виховання

стає стратегічним ресурсом безпеки – не менш важливим, ніж військова техніка чи економічна стабільність.

По-третє, патріотичне виховання через ІКТ сприяє формуванню інформаційного суверенітету держави. Суспільство, яке володіє навичками критичного мислення та медіаграмотності, є менш уразливим до зовнішніх маніпуляцій. Це означає, що ворогу стає складніше нав'язати фальшиві образи, посіяти паніку або підмінити історичні факти. Інформаційна культура стає частиною національної безпеки, а патріотизм – гарантією стійкості інформаційного простору.

У перспективі розвитку українського суспільства ефективна система патріотичного виховання здатна створити нову модель громадянина майбутнього – відкритого, технологічно грамотного, морально зрілого та соціально відповідального. Такий громадянин усвідомлює, що національна безпека починається не лише з армії, а з цінностей, які панують у свідомості людей. Зміцнення духовних основ суспільства, формування спільного інформаційного поля, просування позитивного іміджу України у світі є стратегічними складовими безпекової політики держави [32, с.156].

Інформаційно-комунікаційні технології виступають не лише технічним засобом підтримки освітнього процесу, а й системоутворюючим фактором патріотичного виховання у цифрову добу. Вони забезпечують можливість формування єдиного інформаційного простору, у якому національні цінності інтегруються в освітній, культурний і безпековий контексти. Використання ІКТ дозволяє зробити виховний процес гнучким, доступним і персоналізованим, а також підсилює його вплив через візуалізацію, інтерактивність і міжособистісну комунікацію.

Щоб систематизувати основні напрями впливу ІКТ у сфері національно-патріотичного виховання, наведемо таблицю 3.1 (Додаток 1), у якій узагальнено головні інструменти, функції та їхній безпековий ефект для держави та суспільства.

Інтеграція ІКТ у національно-патріотичне виховання відкриває перспективу формування нової моделі взаємодії між державою, освітою та громадянським суспільством. Сучасна цифрова культура створює умови, за яких патріотизм перестає бути виключно об'єктом виховного впливу – він перетворюється на інтерактивний процес самотворення громадянина. Людина стає не лише реципієнтом, а й активним агентом культурного виробництва, здатним транслювати власну ідентичність через цифрові засоби. Таким чином, ІКТ сприяють переходу від пасивної лояльності до активного громадянства – це якісно новий тип патріотизму, що формується на перетині технологій, освіти та соціальної відповідальності.

Застосування цифрових технологій дає змогу посилити гуманітарний компонент освіти шляхом візуалізації історії, інтерактивних форм навчання, залучення мультимедійних ресурсів. Наприклад, використання платформ доповненої реальності для вивчення історичних подій чи створення інтерактивних онлайн-меморіалів дозволяє молоді відчувати емоційний зв'язок із минулим країни. У цифровому середовищі можна моделювати ситуації морального вибору, розвивати емпатію, відповідальність, критичне мислення. Саме такі інструменти забезпечують не лише засвоєння фактів, а й глибоке проживання цінностей – свободи, гідності, взаємоповаги, солідарності.

Водночас роль ІКТ у патріотичному вихованні неможливо розглядати ізольовано від контексту національної безпеки. Ефективне інформаційно-педагогічне середовище стає частиною стратегії держави щодо протидії гібридним впливам. Воно зміцнює ментальну єдність суспільства, формує спільний ціннісний простір, знижує ризики інформаційної фрагментації. Поширення якісного українського контенту, створення незалежних національних медіаплатформ, підтримка цифрових ініціатив молоді – усе це сприяє формуванню внутрішнього імунітету суспільства проти маніпуляцій та пропаганди [34, с.90].

Прогнозуючи вплив ефективного національно-патріотичного виховання на зміцнення національної безпеки, можна передбачити поступовий перехід

від реактивної до проактивної моделі безпеки, де головним захисним механізмом стає свідомість громадянина. Така свідомість базується на довірі, спільній ідентичності та почутті спільної мети. Зміцнення цих чинників забезпечує не лише обороноздатність, а й соціальну стабільність, політичну зрілість та здатність суспільства до самоорганізації. У перспективі саме інформаційно грамотне, ціннісно зорієнтоване покоління здатне стати основою національної консолідації, що є запорукою стійкості України перед зовнішніми викликами.

3.4. Національно – патріотичне виховання в 1-му корпусі Національної гвардії України «Азов». Хорунжа служба.

Сучасний характер війни висуває нові вимоги до підготовки та забезпечення військовослужбовців. Умови гібридної війни вимагають не лише високого рівня тактичної та технічної підготовки особового складу, але й значної ідеологічної мотивації бійців [41]. Ідеологічно мотивоване військо демонструє значно вищу ефективність у бойових діях, натомість невмотивований борець в умовах гібридної війни не просто є неефективним, він навіть може становити загрозу для підрозділу [41]. Проблема мотивації військовослужбовців набула особливої актуальності на початку російсько-української війни у 2014 році. Велика кількість українських бійців не була морально готовою застосувати зброю проти супротивника, що військові історики визначили як значну проблему [42]. Ця ситуація продемонструвала необхідність системної роботи з формування та підтримання високого морального духу особового складу.

У традиційній системі Збройних Сил України та інших військових формуваннях існують посади заступників командира з роботи з особовим складом, функціонал яких успадкований із радянської системи морально-психологічного забезпечення. Морально-психологічне забезпечення визначається як система заходів, спрямованих на формування й підтримання

високого морального духу армії, морально-психологічного стану й дисципліни особового складу, військового правопорядку, згуртування військових колективів і протидію інформаційно-психологічному впливу противника [42]. Однак на практиці діяльність цих офіцерів часто зводиться до створення непотрібних документів і здійснюється в абсолютному відриві від власне особового складу. Така робота з особовим складом в українських військах виявилася недостатньо ефективною для умов сучасної війни. Відсутність не те що державної програми, а навіть бачення проблеми на державному рівні, змусила діяти добровольців самостійно [41].

Як відповідь на гібридні загрози у 2015 році в полку "Азов" було створено полкову хорунжу службу. Це стало першою в Україні структурою ідейного забезпечення роботи з особовим складом, яка народилася з потреби зберегти високу мотивацію та ідеологічну унікальність добровольчого середовища [43].

Назви "замполіт" чи "офіцер-виховник" не могли в повній мірі охопити функціонал бійців, що здійснюють роботу з особовим складом. Крім того, ці назви є ідеологічно неприйнятними й морально застарілими для українського війська. Саме тому було вирішено звернутися до козацької термінології.

Обрана назва "хорунжий" не має прямих аналогій в історичному Війську Запорізькому, проте вона сигналізує про зв'язок носія такого звання з найсвятішим, що є в підрозділі – бойовим знаменом-хоругвою, уособленням честі військової формації. Історично у Війську Запорізькому хорунжий був офіцером, який відповідав за охорону та носіння бойового прапора, що вважалося священним обов'язком [44]. Кардинальною відмінністю добровольців-хорунжих від кадрових замполітів стала активна участь у житті своїх підрозділів. Хорунжі несуть службу разом з особовим складом, а не при штабах. Під час оборони Маріуполя у 2022 році двоє з чотирьох хорунжих загинули, що свідчить про їхню безпосередню участь у бойових діях [45]. Формально хорунжа служба не проходила офіційного затвердження і являла собою позаслужбову ініціативу окремих бійців. Однак з часом вона стала

невід'ємною частиною організаційної структури корпусу Азов. Нині хорунжа служба існує не лише у корпусі Азов, але й у Третій штурмовій бригаді, замінивши радянську службу морально-психологічного забезпечення [46].

Підготовка хорунжих: Школа імені Миколи Сціборського. Восени 2017 року було організовано школу для підготовки хорунжих, якій дали ім'я головного ідеолога ОУН підполковника Миколи Сціборського. Перший курс школи було відкрито 20 листопада 2017 року у місті Маріуполь [47]. Школа була чисто волонтерською ініціативою, подібно до численних курсів з тактичної медицини, розмінування й інших військових дисциплін, що проводилися волонтерами у військових підрозділах. Організатори і курсанти спеціально узгоджували час занять зі своїми відпустками. До проекту були залучені виключно викладачі з науковими ступенями, в тому числі група викладачів дніпровських вишів [47]. Програма школи включала військову психологію, військову педагогіку, військову історію, риторичку, лідерство і ряд інших курсів. Першими курсантами були офіцери полку "Азов", роти "Східний Корпус" та ветерани українських добровольчих батальйонів. У серпні 2018 року хорунжі з різних підрозділів пройшли курси підвищення кваліфікації, обмінялися досвідом і доповнили свої знання новими тренінгами. Згодом Хорунжа школа імені Миколи Сціборського, що спочатку працювала лише для "Азову", почала готувати людей і для інших підрозділів. Це свідчить про визнання ефективності підготовки та поширення досвіду хорунжої служби на інші військові формування.

Хорунжа служба виконує широкий спектр завдань, які можна згрупувати за декількома напрямками. До її складу входять історики, які проводять лекції, виховні заходи, займаються психологічною підтримкою та культурною програмою для відпочинку військових.

Основними функціями хорунжої служби є:

1. Мотивація особового складу. Хорунжі щоденно комунікують з бійцями, наповнюють їхню боротьбу змістом, допомагають знайти додаткові опори для довгої виснажливої війни. Вони намагаються формувати культуру

лицарства та дух нації, наповнювати військовослужбовців ідейно, щоб вони відчували, що є наступниками борців за Україну

2. Інформаційне та психологічне забезпечення. Хорунжа служба надає інформаційне та психологічне забезпечення, проводить культурно-виховну роботу та створює інформаційно-психологічну протидію окупанту. Це особливо важливо в умовах інформаційної війни, яку веде противник.

3. Робота над глибинним розвитком ідеї побратимства. Хорунжа служба працює над формуванням та зміцненням почуття бойового товариства, що є важливим фактором згуртованості підрозділу.

4. Збереження історичної пам'яті. Окрім роботи з особовим складом, хорунжа служба займається рятуванням історичних артефактів. Наприклад, Хорунжа служба 3-ї ОШБр евакуювала з-під лінії фронту понад півтора десятка експонатів для українських музеїв. Це включає кам'яні половецькі скульптури та інші цінні історичні об'єкти.

5. Проведення військово-патріотичних заходів. Хорунжа служба організовує та проводить церемонії вшанування пам'яті, покладання квітів, спортивні заходи, приурочені до важливих історичних дат [48].

Начальник хорунжої служби Андрій Ігнатюк (Спайдер) зазначає, що секрет морально-психологічної підготовки простий: з людьми треба спілкуватися, служити пліч-о-пліч і бути відвертим. Хорунжі виконували бойові завдання в Маріуполі та водночас допомагали цивільним рятуватися, що демонструє багатофункціональність їхньої ролі.

Досвід роботи хорунжих впевнено показує, що якісна робота з особовим складом не тільки усуває внутрішні протиріччя в підрозділах, але й мінімізує побутові проблеми, пов'язані з людським фактором. Діяльність хорунжої служби дала свої плоди під час оборони Маріуполя, коли інші підрозділи просили дати "азовця" на позиції, щоб допомогти стримувати противника. Порівнюючи підрозділ у 2014 році, коли половина бійців була у кросівках, і те, що було перед повномасштабним вторгненням, військовослужбовці відзначають, що це абсолютно різні підрозділи. Цей розвиток багато в чому

пов'язаний з систематичною роботою хорунжої служби. У структурі корпусу Азов також існує Військова школа імені Євгена Коновальця, яка готує сержантів за стандартами НАТО [49]. Комплексний підхід до підготовки, що включає і технічну, і морально-психологічну складову, дозволяє формувати високомотивований та професійний особовий склад. Хорунжа служба також бере участь у рекрутингу, розповідаючи кандидатам про особливості служби в корпусі. У межах спеціальностей з роботи з особовим складом розглядаються кандидати з досвідом роботи психологами або вчителями історії, причому виключно чоловіки [50].

Перемога України у війні можлива лише якщо система, подібна до хорунжої служби, перетвориться з волонтерської ініціативи окремих бійців окремих підрозділів у частину державної програми реформування силових структур. Вона можлива тільки у разі, якщо бійців до перемоги спонукатимуть ті, хто до неї реально прагне. Досвід бригад, таких як Азов, слід масштабувати на всі Збройні Сили України. Школа Коновальця вже готує рекрутів і для ЗСУ, і для НГУ. Хорунжа школа імені Миколи Сціборського також готує людей і для інших підрозділів. До корпусу Азов звертаються інші підрозділи з проханням поділитися досвідом організації роботи з особовим складом.

У 2025 році на основі 12-ї бригади спеціального призначення "Азов" було сформовано 1-й корпус НГУ "Азов" [5]. Це створює нові можливості для розширення хорунжої служби та поширення її досвіду на більшу кількість підрозділів. Однак існують і виклики. Забезпечити таке велике військо, яким зараз є Сили оборони України, кваліфікованими працівниками, які би займалися морально-психологічним забезпеченням, є складним завданням. Також значною проблемою залишається паперова робота, яка відволікає офіцерів від безпосередньої роботи з особовим складом [51].

Отже, хорунжа служба корпусу Азов є унікальним явищем в українських військових формуваннях, що виникло як відповідь на виклики гібридної війни та недоліки традиційної системи морально-психологічного забезпечення. Створена у 2015 році як волонтерська ініціатива, хорунжа служба

продемонструвала свою ефективність у формуванні та підтриманні високого морального духу особового складу. Ключовими особливостями хорунжої служби є безпосередня участь у житті підрозділів, служба пліч-о-пліч з бійцями, комплексний підхід до роботи з особовим складом, що включає мотивацію, психологічну підтримку, культурно-виховну роботу та збереження історичної пам'яті. Створення Хорунжої школи імені Миколи Сціборського забезпечило систематичну підготовку фахівців з роботи з особовим складом. Досвід хорунжої служби підтверджує необхідність трансформації системи морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України від радянської моделі до сучасної, орієнтованої на реальні потреби військовослужбовців у воєнний час. Поширення досвіду хорунжої служби на інші підрозділи може стати важливим чинником підвищення боєздатності українського війська.

Висновок до 3 розділу

У третьому розділі магістерської роботи було всебічно розглянуто стратегічні напрями розвитку національно-патріотичного виховання в умовах сучасних викликів і загроз, обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення його змісту, форм та методів, а також проаналізовано роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні нової моделі патріотичного виховання та забезпеченні національної безпеки України.

Дослідження показало, що пріоритетними напрямками розвитку системи національно-патріотичного виховання є формування громадянської ідентичності, утвердження духовно-моральних цінностей, підвищення інформаційної стійкості населення, розвиток цифрового патріотизму та інтеграція виховних практик у державну політику безпеки. Важливим аспектом є також координація дій державних інституцій, освітніх установ, громадських організацій і медіа з метою створення єдиного виховного

простору, що сприяє формуванню свідомого, активного, соціально відповідального громадянина.

Рекомендації, розроблені у межах дослідження, спрямовані на вдосконалення освітньо-виховних програм, посилення громадянської активності молоді, впровадження інноваційних педагогічних технологій. Особлива увага приділяється розвитку міжвідомчої співпраці, підготовці педагогічних кадрів нової генерації, а також створенню цифрових платформ, які об'єднують навчання, комунікацію та практичну діяльність у сфері патріотичного виховання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій розглядається як стратегічний ресурс держави у протидії дезінформації, формуванні єдиного інформаційного простору та забезпеченні духовної консолідації суспільства. Ефективне поєднання виховної діяльності та цифрових інструментів сприяє підвищенню рівня інформаційної безпеки, зміцненню довіри до державних інститутів і формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу глибоко та всебічно розкрити сутність, зміст і сучасні тенденції розвитку національно-патріотичного виховання як важливого чинника формування національної свідомості, консолідації українського суспільства та забезпечення державної безпеки. У ході роботи було послідовно проаналізовано історичні, теоретико-методологічні, нормативно-правові та практичні аспекти цього процесу, а також окреслено пріоритетні напрями вдосконалення виховної системи в умовах сучасних викликів.

Перший розділ дослідження був присвячений розкриттю теоретико-методологічних основ національно-патріотичного виховання. Визначено, що українська національна ідея формувалася впродовж багатьох століть під впливом боротьби за державність, духовну незалежність і культурну самобутність. Історичні передумови, закладені ще у часи Київської Русі, Козацької держави, національно-визвольних змагань ХІХ–ХХ століть, стали підґрунтям для сучасного розуміння патріотизму як цінності та як поведінкової установки. Було встановлено, що патріотичне виховання виступає не лише педагогічним процесом, а й світоглядним феноменом, який поєднує моральні, політичні, культурні й духовні складові. Значна увага приділена узагальненню історичного досвіду національно-патріотичного виховання, що показав: жоден етап становлення української державності не обходився без виховання громадян, готових служити своїй Батьківщині, захищати її честь, гідність і незалежність.

У другому розділі зосереджено увагу на аналізі сучасного стану національно-патріотичного виховання в Україні як складової системи державної безпеки. Було виявлено, що сьогодні ця сфера набуває нового змісту та значення у зв'язку з викликами воєнного часу, інформаційної агресії та глобалізаційних процесів. Аналіз нормативно-правової бази (зокрема, Стратегії національно-патріотичного виховання, Концепції МОН 2022 року,

державних програм та указів Президента України) засвідчив, що держава визнає патріотичне виховання пріоритетним напрямом гуманітарної політики, спрямованим на формування високої громадянської свідомості, відповідальності, любові до Батьківщини та готовності до її захисту. Визначено основні об'єкти й суб'єкти цього процесу – сім'ю, заклади освіти, громадські організації, ЗМІ, державні інституції, – кожен із яких має власну роль у формуванні особистості громадянина-патріота.

Проведений аналіз форм і методів національно-патріотичного виховання засвідчив, що ефективність цього процесу залежить від гармонійного поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій. До таких методів належать ігрові, проєктні, інтерактивні, інформаційно-комунікаційні, культурно-просвітницькі, що сприяють залученню молоді до активної громадянської позиції. Освіта, медіа, громадські ініціативи та культурні заходи виступають взаємопов'язаними компонентами, які формують єдиний виховний простір, спрямований на розвиток патріотизму, історичної пам'яті та національної ідентичності.

У третьому розділі роботи обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз, серед яких – формування духовно-моральних цінностей, розвиток цифрового патріотизму, зміцнення інформаційної стійкості та розбудова партнерства між державою, громадянським суспільством і системою освіти. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення змісту, форм і методів виховання на різних рівнях соціальної взаємодії: у закладах освіти – через оновлення навчальних програм і практикоорієнтоване навчання; у громадському середовищі – через волонтерські рухи, молодіжні ініціативи, культурні проєкти; на державному рівні – через розробку цілісної стратегії національної ідентичності та безпекової комунікації.

Особливу увагу приділено ролі інформаційно-комунікаційних технологій як новітнього ресурсу патріотичного виховання. ІКТ розглядаються як потужний інструмент формування громадянської

свідомості, інформаційної грамотності, критичного мислення та цифрової культури. У роботі доведено, що застосування ІКТ у виховному процесі сприяє не лише підвищенню освітнього рівня молоді, а й створює основу для протидії дезінформації, захисту національного інформаційного простору та зміцнення духовної єдності суспільства. Формування культури цифрового патріотизму є необхідною умовою безпечного розвитку держави у XXI столітті.

Результати дослідження дозволили зробити низку узагальнених висновків. По-перше, національно-патріотичне виховання є не просто складовою освіти, а фундаментом державотворення, засобом консолідації суспільства та передумовою забезпечення національної безпеки. По-друге, ефективність цього процесу залежить від узгодженості дій усіх соціальних інститутів – родини, школи, держави, медіа та громадських організацій. По-третє, модернізація змісту та методів виховання потребує системного впровадження інноваційних технологій, інтеграції традиційних духовних цінностей із сучасними засобами комунікації.

Підсумовуючи результати дослідження, слід наголосити, що система національно-патріотичного виховання в сучасній Україні потребує постійного оновлення, адаптації до реалій воєнного часу та інформаційних викликів XXI століття. Її ефективність визначається здатністю інтегрувати цінності державності, гуманізму, прав людини, культурної спадщини та демократичних принципів у свідомість кожного громадянина – від дитинства до зрілого віку. Національно-патріотичне виховання повинно не лише формувати любов до Батьківщини, а й виховувати компетентність, критичне мислення, готовність до громадянської участі й відповідальності за майбутнє своєї держави.

Важливою тенденцією є перехід від декларативного до діяльнісного патріотизму, який проявляється через конкретні вчинки, участь у суспільно корисних ініціативах, волонтерстві, захисті прав і свобод. У цьому контексті пріоритетом стає створення умов для розвитку активного громадянства, коли кожна особа не просто сповідує патріотичні ідеали, а реалізує їх у практичній

площині – у професійній діяльності, громадській позиції, творчості чи служінні державі. У сучасному світі формування патріотизму неможливо відокремити від цифрової культури. Тому поєднання традиційних виховних практик з інноваційними інформаційними технологіями має стати ключовою умовою успішності державної політики у цій сфері. Освіта, культура, наука, медіа й громадські інституції мають діяти синхронно, створюючи єдиний простір ціннісного розвитку особистості. Водночас забезпечення якісного педагогічного супроводу, підготовка висококваліфікованих кадрів і наукове обґрунтування методів виховання є запорукою ефективності всієї системи.

У стратегічній перспективі національно-патріотичне виховання виступає не лише виховною, а й інтегративною функцією держави, спрямованою на зміцнення духовної та інформаційної безпеки, розбудову національної ідентичності й забезпечення сталого розвитку суспільства. Тільки за умови цілеспрямованої, системної та науково обґрунтованої реалізації цього процесу Україна зможе виховати покоління громадян, які не просто знають свою історію, а й усвідомлюють власну місію – берегти, розвивати та примножувати здобутки незалежної держави.

Отже, національно-патріотичне виховання є не тимчасовим завданням, а довготривалою стратегією державотворення, покликаною об'єднати минуле, сучасне і майбутнє українського народу в єдину ціннісну систему. Його реалізація визначатиме не лише духовну зрілість суспільства, а й здатність України утверджувати власну незалежність, гідність і місце у світовій цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (ред. станом на 03.09.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху : Закон України від 17 груд. 2019 р. № 385-IX (ред. станом на 16.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 16 верес. 2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 16.10.2025).
4. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18 трав. 2019 р. № 286/2019 (ред. станом на 06.09.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 16.10.2025).
5. Про День Гідності та Свободи : Указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 872. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8722014-18001> (дата звернення: 16.10.2025).
6. Про День Соборності України : Указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 871. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8712014-18000> (дата звернення: 16.10.2025).
7. Про День захисника України : Указ Президента України від 14 жовт. 2014 р. № 806. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8062014-17816> (дата звернення: 16.10.2025).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» : Указ Президента України від 24 верес. 2014 р. № 744. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744/2014#Text> (дата звернення: 17.10.2025).
9. Про затвердження державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року : постанова Кабінету Міністрів України від 30 черв. 2024 р. № 864. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).
10. Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства : постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1697 (ред. станом на 10.01.2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).
11. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 2 черв. 2021 р. № 579 (ред. станом на 18.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2025).
12. Про затвердження Плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 верес. 2009 р. № 1494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2009-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2025).
13. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України : наказ МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527 (із визнанням таким,

що втратив чинність, наказу МОН України від 16.06.2015 № 641). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 19.10.2025).

14. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України : лист МОН України від 10 черв. 2022 р. № 1/6267-22. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/13/lyst-mon-vid-10-06-2022-1-6267-22-pro-deiaki-rytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy/> (дата звернення: 18.10.2025).

15. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 7 верес. 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 19.10.2025).

16. Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1443 (ред. станом на 18.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.10.2025).

17. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2022. Вип. 2. С. 76–83.

18. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : метод. рек. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.

19. Будаєв В. Д. Патріотичне виховання студентської молоді: теоретичний аспект. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 2. С. 77–83.

20. Буклов Ю. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді: соціально-педагогічний аспект. Молодь і ринок. 2017. № 12. С. 126–130.

21. Вербицька П. В. Теоретико-методологічні основи громадянського виховання учнівської молоді : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 491 с.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
23. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. Рідна школа. 2021. № 2. С. 9–14.
24. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 2012. 374 с.
25. Грищенко С. В. та ін. Проблема національно-патріотичного виховання. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 44, т. 1. С. 119–123.
26. Дейнега І. О., Кучеренко Т. А. Національно-патріотичне виховання. Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень. Київ, 2019. С. 97–99.
27. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби. Кам'янець-Подільський, 2015. 112 с.
28. Качур М. М. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці. Педагогічні науки. 2023. № 6. С. 54–59.
29. Келембет Л. І. та ін. Патріотичне виховання учнівської молоді. Матеріали наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 2023. С. 16–23.
30. Корж Г. В. Національно-патріотичне виховання: соціально-політичний та етнічний виміри. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2021. № 45. С. 148–156.
31. Кравченко А., Сахно М. Національно-патріотичне виховання молоді в Україні. Педагогічні науки. 2015. № 63. С. 71–75.
32. Кульчицький В. Й. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. Науковий вісник Ужгородського університету. 2020. Вип. 1. С. 88–90.

33. Ліпкан В. А. Історичні передумови формування сучасної української національної ідеї. Вісник НУВС. 2002. № 19. С. 177–182.
34. Носова О. Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління // Матеріали обл. наук.-практ. конф. Київ, 2022. С. 594–596.
35. Паніна Л. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах НУШ // Нова педагогічна думка. 2020. № 1. С. 118–120.
36. Руденко Ю. Український патріотизм // Освіта. 2014. № 43. С. 9.
37. Устименко І. П. Патріотичне виховання учнівської молоді, окреслене війною. Педагогічний вісник. 2022. № 1–2. С. 26–29.
38. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів : монографія / за ред. Ф. Л. Левітаса. Київ, 2018. 172 с.
39. Фінін Г. І. Сучасні педагогічні технології та патріотичне виховання // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2022. Вип. 38. С. 203–216.
40. Хто такі хорунжі? [Електронний ресурс] // Офіційний сайт 12 бригади спецпризначення «Азов». URL: <https://azov.org.ua/news/horinji/> (дата звернення: 10.12.2025).
41. Морально-психологічне забезпечення в українському війську [Електронний ресурс] Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Морально-психологічне_забезпечення (дата звернення: 10.12.2025).
42. Кравченко М. Хорунжа служба: зміст і символи [Електронний ресурс] Цензор.нет.15.10.2020.URL:https://censor.net/ua/blogs/3224943/horunja_slujba_zmst_simvoli (дата звернення: 12.11.2025).
43. Хорунжий [Електронний ресурс]. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорунжий> (дата звернення: 12.12.2025).
44. «Росія вклала скажені гроші...» [Електронний ресурс] Українська правда. Життя. 05.05.2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/istoriya->

horunzhogo-spaydera-do-11-richchya-azovu-301402/ (дата звернення: 12.12.2025).

45. Хорунжа служба Третьої штурмової бригади рятує музейні експонати [Електронний ресурс] ZAXID.NET. 06.03.2025. URL: https://zaxid.net/ukrayinski_viyskovi_vryatuvani_z_liniiy_frontu_tisyacholitnyu_kamyanu_skulpturu_n1591552 (дата звернення: 11.12.2025).

46. Хорунжа школа імені Миколи Сціборського [Електронний ресурс] Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорунжа_школа_імені_Миколи_Сціборського (дата звернення: 11.12.2025).

47. Ті, хто борються за майбутнє, шанують пам'ять про минуле [Електронний ресурс] Офіційний сайт 12 бригади спецпризначення «Азов». 30.01.2025. URL: <https://azov.org.ua/news/azov-battle-of-kruty-memory/> (дата звернення: 11.12.2025).

48. «Без бою немає слави» [Електронний ресурс] Новини здорової людини. 11.05.2024. URL: <https://nzi.theukrainians.org/bez-boyu-nemaye-slavy-sogodni-10-rokiv-z-dnya-stvorennya-azovu.html> (дата звернення: 11.12.2025).

49. Рекрутинг до «Азова» в Одесі [Електронний ресурс] Інформер. 07.10.2024. URL: <https://informer.od.ua/news/rekrutyng-do-azova-v-odesi-yaki-ye-spetsialnosti-ta-vidpovid-na-poshyreni-pytannya/> (дата звернення: 12.12.2025).

50. Що таке морально-психологічне забезпечення і чому воно важливе в армії [Електронний ресурс] Громадське радіо. 04.08.2024. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/na-pulsi-analizuiemo-holovne-na-hromadskomu-radio/1374376> (дата звернення: 12.12.2025).

Додаток 1

Таблиця 1.1

«Від історичної ідеї – до виховання громадянина»: мапа відповідностей

Історичні смисли національної ідеї	Освітньо-виховні трансформації сьогодні	Очікувані результати у молоді
Тяглість державницької традиції (Русь, козацтво)	Модулі громадянської освіти; шкільні/університетські проекти з локальної історії й служіння громаді	Повага до держави, права і процедур; досвід участі
Культурно-мовна ідентичність (XIX ст. відродження)	Інтеграція історії та культури в міжпредметні проекти; етика публічного простору	Самоповага, культурна грамотність, толерантність
Державницький патріотизм (УНР, ЗУНР)	Лідерські програми, курси з публічної комунікації, волонтерство	Відповідальність, ініціативність, здатність до координації
Революція Гідності та війна	Медіаграмотність і протидія дезінформації; психоедукація стійкості	Критичне мислення, інформаційна гігієна, резилієнтність

Таблиця 1.2

Еволюція системи національно-патріотичного виховання в Україні
(1945–2025 рр.)

Період	Основні характеристики	Провідні інституції	Результати / вплив
1945–1991	Патріотизм радянського типу; приховане збереження національної ідентичності через культуру та сім'ю	Освітні заклади, родина, неформальні кола інтелігенції	Формування покоління, здатного відродити національну ідею
1991–2013	Інституціоналізація НПВ; гуманістичний і громадянський підхід; культурна політика держави	Міністерство освіти, молодіжні організації, «Просвіта», Пласт	Відновлення цінностей незалежності, розвиток мовно-культурної свідомості

2014– 2025	НПВ як чинник безпеки; інтеграція у стратегії держави; інформаційна та оборонна складові	МОН, Міноборони, Мінмолоді, громади, НГО	Підвищення рівня громадянської стійкості, готовності до захисту держави
---------------	---	---	---

Таблиця 1.3

Нормативно – правова база з питань національно-патріотичного виховання

№ з/п	Нормативно – правова база з питань на національно – патріотичного виховання
1	Указ президента України від 13.11.2014 року №872 «Про День Гідності та Свободи»
2	Указ президента України від 13.11.2014 року №871 «Про День Соборності України»
3	Указ президента України від 14.10.2014 року №871 «Про День Соборності України»
4	Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках»
5	Розпорядження КМУ № 141-р від 16 лютого 2024 року «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року»
6	Постанова Кабінету Міністрів України № 864 від 30 липня 2024 року Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року
7	Указ Президента України №487 від 07.09.2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки».
8	Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №1443 «Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву»
9	Постанова Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 р. № 579 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України»

Таблиця 2.1

Форми та методи національно-патріотичного виховання, що застосовуються в Україні

Тип	Основні форми	Методи реалізації
Індивідуальні	Наставництво, консультації, самоосвіта, індивідуальні проекти	Переконання, самовиховання, самоаналіз
Групові	Гуртки, клуби, волонтерські об'єднання, дебатні спільноти	Приклад, діяльність, дискусія
Масові	Урочистості, фестивалі, акції, конкурси, флешмоби	Емоційно-ціннісні, ігрові, інтерактивні
Інституційні	Програми закладів освіти, військово-патріотичні табори, культурні центри	Організаційно-педагогічні, інтеграційні
Інформаційно-цифрові	Соціальні медіа, онлайн-платформи, віртуальні музеї	Медіаосвітні, комунікативні, аналітичні

Таблиця 3.1

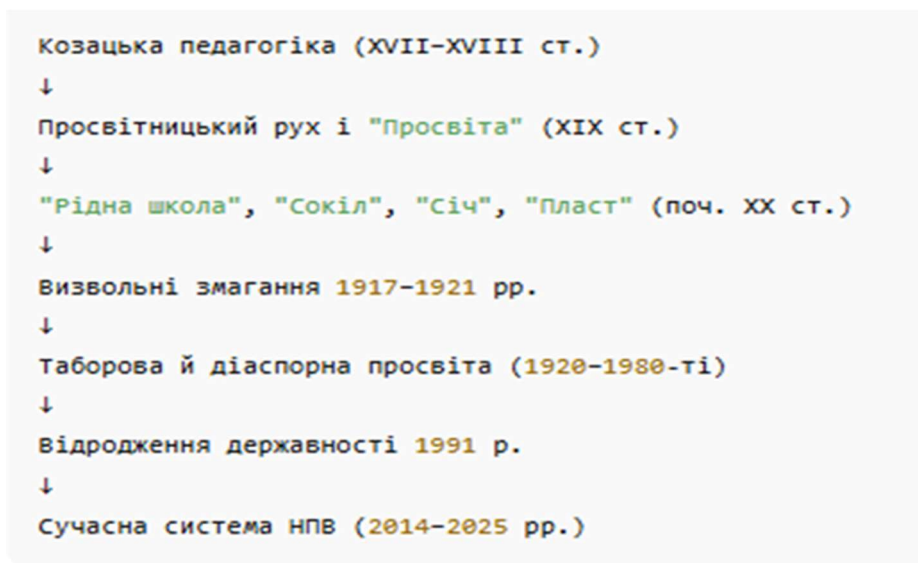
Засоби інформаційно-комунікаційних технологій у патріотичному вихованні та їхній вплив на національну безпеку

Інструмент ІКТ	Основна функція у національно-патріотичному вихованні	Вплив на національну безпеку
Освітні платформи (Google Classroom, Moodle)	Формування цифрової культури, розвиток медіаграмотності, інтеграція історико-культурних матеріалів у навчання	Підвищення рівня обізнаності молоді, зменшення уразливості до дезінформації
Онлайн-музеї та віртуальні виставки (проекти УІНП, «Армія нескорених», «Герої не вмирають»)	Збереження історичної пам'яті, розвиток емоційного патріотизму через візуальні історії	Підтримка національної ідентичності, посилення духовної стійкості громадян
Цифрові медіа та мультимедійні видання (YouTube,	Формування критичного мислення, розширення доступу до достовірної інформації	Зміцнення інформаційного суверенітету,

подкасти, цифрові газети)		зниження рівня маніпуляцій
Інтерактивні ігри, AR/VR-технології	Моделювання історичних подій, створення патріотичних сюжетів, розвиток емпатії через імерсивне навчання	Виховання емоційної стійкості, формування почуття гордості та приналежності
Онлайн-спільноти волонтерів і громадських ініціатив	Залучення молоді до реальних проєктів допомоги, соціальної активності	Розвиток соціальної відповідальності, підвищення мобілізаційної готовності суспільства
Освітні подкасти, вебінари та інформаційні марафони	Підвищення рівня патріотичної свідомості, поширення знань про національні цінності	Створення спільного інформаційного поля, зміцнення довіри до державних інституцій

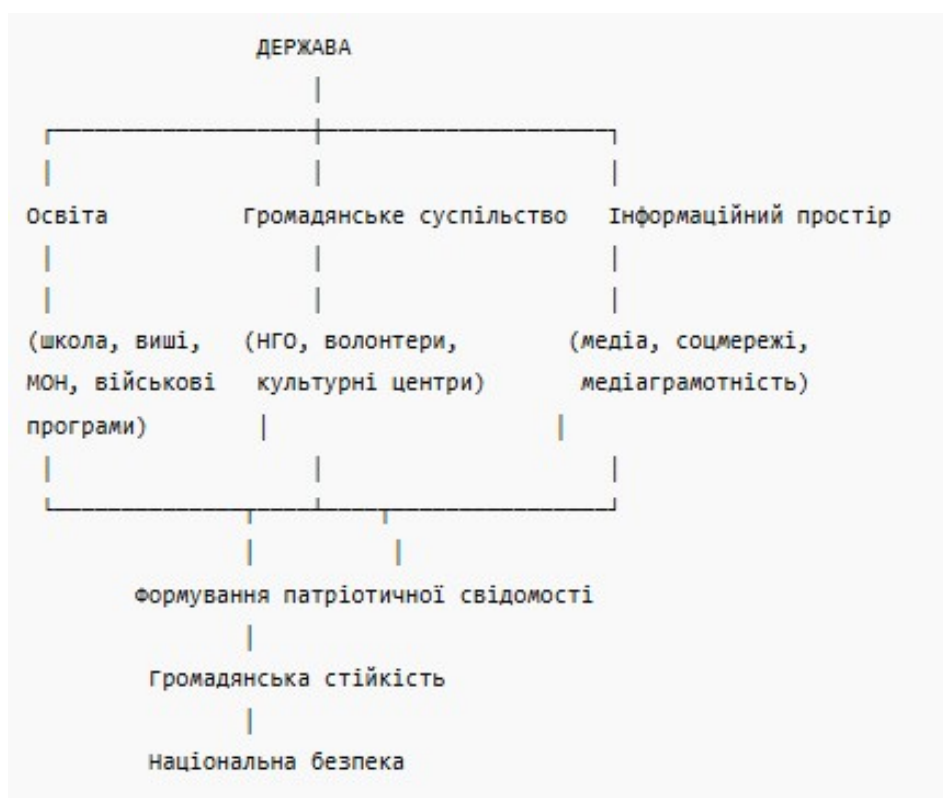
Додаток 2

Рисунок 1.1.

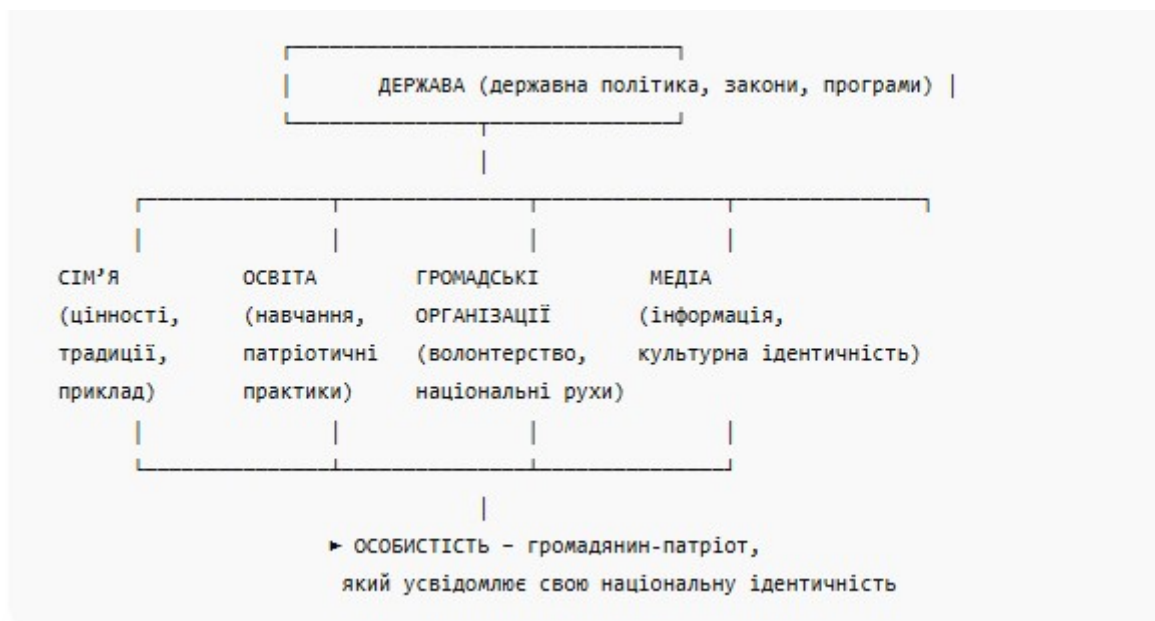
Історичний розвиток національно-патріотичного виховання в Україні (XIX – XXI ст.)

Рисунок 1.2

Система національно-патріотичного виховання як чинник національної безпеки України

Рисунок 2.2

Основні об'єкти та суб'єкти національно-патріотичного виховання